

AMILA KASUMOVIĆ

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet
Sarajevo, Bosna i Hercegovina

UDK:

616.89-008.441.44(497.15)“187/191“(091)

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 6. 10. 2025.

Prihvaćeno: 16. 2. 2026.

DOI: <https://doi.org/10.59412/hz.79.1.2>

Smrtni zov: Suicid kao socijalni problem u Bosni i Hercegovini krajem 19. i početkom 20. stoljeća

Suicid predstavlja čin u kojemu jedna osoba na vlastitu inicijativu oduzima sebi život. Godišnje se globalno ubije preko 700 000 ljudi, ne računajući pokušaje suicida i osobe sa suicidalnim mislima (na svaki izvršeni dolazi i do 25 pokušaja suicida). Epidemija suicida bila je karakteristična i za kraj 19. stoljeća pri čemu je ovaj društveni fenomen u znanstvenoj literaturi i javnom diskursu u Europi u to vrijeme bio redovno opisivao kao bolest našeg vremena. Cilj ovoga rada je da, na osnovu neobjavljenih arhivskih vrela iz fondova Zemaljske vlade Sarajeva i Zajedničkog ministarstva financija, kao i na osnovu napisa iz periodike i znanstvenel/stručne literature iz austrougarskog razdoblja, utvrdi u kojoj mjeri negativan trend porasta suicida u europskim društvima bio zabilježen i u Bosni i Hercegovini krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Posebna pažnja, u mjeri u kojoj su dopuštali izvori, posvećena je rodnom aspektu suicida, porijeklu počinitelja (selo – grad), njihovu društvenom profilu, dobi, vrsti zanimanja, bračnom i zdravstvenom stanju. Kod utvrđivanja motiva za počinjenje suicida korištena je metoda psihološke autopsije. Kad su u pitanju napisi iz tiska, treba imati u vidu činjenicu da je u četrdeset godina austrougarske uprave izlazio velik broj dnevnih listova i tjednika te je bilo nemoguće sagledati sve informacije koje donose novine tog doba, a koje se tiču suicida. Imajući navedeno u vidu, u tom slučaju se pribjeglo metodi slučajnog uzorka te je formirana baza podataka koja nudi solidnu osnovu za donošenje zaključaka o svim pitanjima koja su u izravnoj vezi s društvenim fenomenom suicida.

Ključne riječi: suicid; pokušaj suicida; Émile Durkheim; Bosna i Hercegovina; Austro-Ugarska

Uvod

Suicid¹ je samoinicijativni letalni čin koji vodi oduzimanju vlastitog života.² On ujedno predstavlja posljednju poruku koju pojedinac šalje svom okruženju.³ Ova vrlo kompleksna pojava⁴ privlačila je društvenu pozornost u protekla dva tisućljeća.⁵ Percepcija suicida ovisila je o povijesnom trenutku, geografskim koordinatama i kulturalnim matricama određenih zajednica. Iako su neka društva u suicidu vidjela izraz slobode,⁶ iskupljenje, altruistički ili čak herojski čin,⁷ u Europi je mahom, posebice od srednjeg vijeka, na suicid gledano kao na smrtni grijeh i gnusan zločin. Sveti Augustin i Toma Akvinski osuđivali su čin vlastita oduzimanja života te su, tragom mišljenja crkvenih autoriteta i kršćanskih tradicija, bila zabranjena ukopavanja tijela suicidenata u kršćanskim grobljima, a sam je čin kriminaliziran. Pojedine sredine kažnjavale su tijelo počinitelja suicida javnim sakaćenjima i izlaganjima svjetini, dok je njihova imovina u pravilu bila konfiscirana.⁸

- 1 U radu se koristi termin suicid koji djeluje neutralnije (bez obzira na etimologiju riječi). Osim toga, suicid je odavno dekriminaliziran, a riječ ubojstvo (dio riječi samoubojstvo) i dalje upućuje na takav čin. Više o tome na <https://www.meduniwien.ac.at/web/en/about-us/news/detailsite/2018/news-im-maerz-2018/suicide-prevention-choice-of-words-used-in-reporting-influences-readers-perception-of-and-value-judgement-about-suicide/> (Pristup ostvaren 15. 9. 2025.).
- 2 Nikić, „Samoubojstvo: Psihodinamika, prevencija i moralno vrednovanje“, 186.
- 3 Čatipović et al., „Razlike između samoubojstva žena i muškaraca na području bjelovarsko-bilogorske županije“, 81.
- 4 Albert Camus otvara svoj čuveni esej „Mit o Sizifu“ konstatacijom da postoji samo jedan ozbiljan filozofski problem, a to je suicid. Vrijedi li živjeti ili ne, fundamentalno je filozofsko pitanje. Camus, *The Myth of Sisyphus*, 11. Kompleksnost suicida sublimirao je Đorđe Stanojević u sljedećoj rečenici: „Jasno postavljen problem samoubistva izgleda istovremeno jednostavan i nerešiv.“ Citirano prema Striković, *Samoubistvo i apsurd*, 15. To je, također, i opasna socijalna pojava koja izaziva 2 % smrtnosti u svijetu. Lu et al., „Historical Analysis of Suicide“, 203.
- 5 Danas je nemoguće sagledati sve tekstove koji se bave pitanjem suicida. Istraživačima posao olakšavaju bibliografije članaka i knjiga koje se bave ovim kompleksnim pitanjem. Ovakve su bibliografije sastavljane još od kraja 19. stoljeća. Pogledati više kod: Motta, *Bibliografia del Suicidio*; Rost, *Bibliographie des Selbstmord*; Farberow, *Bibliography on Suicide and Suicide Prevention (1897 - 1957, 1958 - 1970)*. Postoje i posebni mrežni repozitoriji koji olakšavaju praćenje znanstvene produkcije vezane uz pitanje suicida, pokušaja suicida i njegove prevencije. Pogledati: Suicide – Prevention na <https://www.grafiat.com/en/literature-selections/suicide-prevention/> (Pristup ostvaren 12. 9. 2025.).
- 6 Iako su klasični autoriteti poput Platona, Aristotela i pripadnika pitagorejske filozofske škole kritizirali i osuđivali suicid, stoici i epikurejci su smatrali da je suicid u određenim situacijama opravdan. Stoici su isticali da je suicid, u slučajevima u kojima se nije moglo živjeti prema vlastitim načelima ili se nije mogao voditi kvalitetan život, zapravo predstavljao oslobađajući čin. Laios et al., „Suicide in Ancient Greece“, 203-204.
- 7 Npr. o ritualnim suicidima samuraja, estetici smrti u Japanu i značenju samog čina pogledati Rankin, *Seppuku: A History of Samurai Suicide*.
- 8 Jedan od najvećih autoriteta za suicid u srednjem vijeku je Alexander Murray. Pogledati više: Murray, *Suicide in the Middle Ages. Volume 1: The Violent Against Themselves*; Murray, *Suicide in the Middle Ages. Volume 2: The Curse on Self-Murder*; Murray, „Suicide in the Middle Ages“, 1-5. Za kraće

Premda je rani novi vijek, s pojavom individualizma i protokapitalizma, donio nešto umjerenije viđenje suicida,⁹ tek je u 18. stoljeću pokazana briga da se razumiju korijeni ovog ozbiljnog i opasnog socijalnog fenomena.¹⁰ Jeremy Bentham, engleski pravni teoretičar i filozof, zagovarao je u svom djelu *Principles of Penal Law* dekriminalizaciju suicida s obzirom na to da je smatrao da je njegovo kažnjavanje nelogično i okrutno (ne samo da su obitelji zbog suicida izgubile hranitelja, nego bi konfisciranjem njegove imovine gubili i sredstva za život).¹¹ Cesare Beccaria zagovarao je slične ideje - kažnjavanje suicida smatrao je nepotrebnim, a doživljavao ga je i kao čin nepravde i tiranije.¹² I Beccaria i David Hume su smatrali da suident vlastitom smrću ne nanosi štetu društvu. Hume je posebno isticao da postoje okolnosti u životu pojedinca, poput patnje, bolesti, poniženja ili siromaštva, kad se suicid moglo promatrati kao racionalno utemeljen čin.¹³

Utjecaj Goetheova djela *Patnje mladog Werthera*, pojava tzv. Wertherovog efekta i *copycat* suicida,¹⁴ nagla industrijalizacija europskog društva na prijelomu 18. i 19. stoljeća, urbanizacija, migracijski pokreti, konzumerizam i ubrzan način života bili su plodno tlo tomu da suicid postane masovna pojava. Razvoj tzv. moralne statistike u 19. stoljeću razotkrio je svu ozbiljnost problema.¹⁵ S razvojem medicine, psihologije i sociologije pomalja se suicidalni subjekt, a suicid postaje predmetom biomedikalizacije.¹⁶ Uvjerjenje da čovjek može kontrolirati život, zahvaljujući razvoju medicine, u prvi je plan stavilo liječnike (psihijatre) kao patrijarhalne očinske figure koji skrbe o svojoj djeci - pacijentima. Dakle, suicid je psihijatrizacijom ujedno i patologiziran kao simptom duševnih bolesti, a suicidalni subjekt je konstruiran kroz znanstvene diskurse psihijatrijskih stručnjaka od kojih su jedni suicid vezali uz biološke uzroke dok su drugi naginjali uvjerenju da je suicid usko povezan s mentalnom nestabilnošću.¹⁷ Medicinske istine o suicidu proizašle su iz prakse ustanova za mentalno oboljele osobe u 19. stoljeću u kojima su pacijenti sa suicidalnim mislima bili i nadzirani i promatrani kako bi se prikupila saznanja o ovoj pojavi. Suicid nije bio samo simptom duševne bolesti, nego

obavijesti o ovom pitanju pogledati i rad Cusack, „Self-Murder, Sin, and Crime: Religion and Suicide in the Middle Ages“, 206-224.

9 Dragišić Labaš, *Samoubistvo - različiti diskursi*, 22.

10 Važno je istaknuti da je tada suicid postao sekularna nevolja. Tierney, „Suicidal Thoughts: Hobbes, Foucault and the Right to Die“, 624.

11 Jeremy Bentham. <https://ethicsofsuicide.lib.utah.edu/category/author/jeremy-bentham/> (Pristup ostvaren 13. 9. 2025.).

12 Beccaria, *‘On Crimes and Punishments’ and Other Writings*, 83-86.

13 Baccarini, „Utilitarizam, unutarnja perspektiva i pitanje samoubojstva“, 264-265.

14 Suicid poznatih ljudi mogao je, nažalost, poslužiti kao inspiracija mnogim osobama sa suicidalnim mislima. O suicidu poznatih vidi Hamilton, „Four Famous Suicides in History and Lessons Learned: A Narrative Review“, 138-145.

15 Jacques Peuchet, administrativni i policijski službenik u Francuskoj, radio je intenzivno od 1811. do 1824. na izradi metode za prikupljanje statističkih podataka vezanih uz pitanje suicida. Tierney, „The Governmentality of Suicide: Peuchet, Marx, Durkheim, and Foucault“, 372.

16 Taylor, „Birth of Suicidal Subject: Nelly Arcan, Michel Foucault, and Voluntary Death“, 189.

17 *Isto*, 199-200, 202-203.

i pokazatelj degeneracije i ludosti, a ludost se smatrala ozbiljnom opasnošću.¹⁸ Neke feminističke autorice smatraju da je doživljaj suicida kao produkta mentalnih bolesti doveo do demaskulinizacije ove pojave koja se više nije promatrala kao *čin volje* nego kao feminizirani pasivni akt koji one koji si oduzimaju život pretvara u žrtve.¹⁹

Kako je suicid proglašen psihopatološkim aktom, psihijatrija je dugo smatrala da je to isključivo njeno područje djelovanja, no početkom 20. stoljeća počinje se razvijati psihoanaliza. Unutar ovog polja također se razvija zanimanje za suicid.²⁰ Kako bi otkrili kompleksan svijet misli i emocija suicidalnih pacijenata, psihoanalitičari inzistiraju na razgovoru s pacijentom koji im se *ispovijeda*, govori o svojim unutarnjim borbama i potrebama.²¹

Sigmund Freud, koji je i sam svjedočio suicidu bliskih ljudi i poznanika,²² stavio je u središte analize vezane uz suicid melankoliju i autodestruktivni ego. „Analiza melankolije pokazala je da ego može ubiti sebe samo ako se tretira kao objekt, tj. ako je u stanju da okrene prema sebi neprijateljstvo koje se odnosi na objekt i koje predstavlja subjektovu originalnu reakciju na objekt u vanjskom svijetu.“²³ Ovo je predstavljalo prvu Freudovu hipotezu o suicidu - to je čin kojim onaj koji oduzima vlastiti život zapravo napada osobu koju je volio, a koju je na izvjestan način izgubio ili koja ga je razočarala. Stoga bi se, prema Freudu, suicid moglo tretirati i kao ubojstvo. Suicid nekoga tko pati od depresije tako postaje ubojstvo *nevjernog objekta*.²⁴ Druga je Freudova hipoteza da individualni unutarnji svijet proživljava dijalektičku borbu dva bazna instinkta - Erosa (želja za životom) i Thanatosa (smrtni instinkt). Posljednji je okrenut protiv same osobe te destruktivna komponenta ubija kreativnu, odnosno Superego nadvladava Ego.²⁵

Freudovski pristup suicidu, iako zanimljiv, nije imao značajniji utjecaj na znanstvene promišljanja o ovoj pojavi.²⁶ No, još je jedna znanstvena disciplina pokušala *preoteti*

18 Marsh, *Suicide, Foucault, History and Truth*, 133. Također pogledati Korotaj Drača, „Osobe manje duševne vrijednosti: Ludilo i zločin u Hrvatskoj na prijelazu stoljeća“, 301-327. O tretmanu mentalnih bolesnika na tlu Bosne i Hercegovine krajem 19. i početkom 20. stoljeća pogledati Radušić, „Simfonije neuroze kroz prizmu europske modernosti i institucionalne moći nad ljudskim tijelom: tretman mentalnih bolesnika iz Bosne i Hercegovine (1878. – 1914.)“, 219-246.

19 Meyer et al., *Explaining Suicide: Patterns, Motivations, and What Notes Reveal*, 3.

20 Biro, *Samoubistvo - psihologija i psihopatologija*, 18.

21 Marsh, *Suicide, Foucault, History and Truth*, 173-174.

22 Freudov vrlo dobar prijatelj, Ernst Fleischt Marxow, i sam je počinio suicid. Rennison, *Freud & Psychoanalysis*, 10. Pauline Silberstein, supruga Freudovog prijatelja iz djetinjstva, ubila se u svibnju 1891. godine skočivši s kata zgrade u kojoj je Freud imao svoj ured i stan. Ostalo je nejasno je li ikada bila Freudova pacijentica. Hamilton, „Freud and the Suicide of Pauline Silberstein“, 889-909. Neki autori ističu kako je upravo suicid igrao važnu ulogu u razvoju Freudove karijere - nakon što se perspektivni neurolog Nathan Weiss objesio, na Medicinskom fakultetu ostalo je upražnjeno mjesto na Neurologiji te je Freud odlučio upraviti karijeru u tom pravcu. Johnston, *The Austrian Mind: An Intellectual and Social History, 1848-1938*, 176.

23 Freud, „Mourning and Melancholia“, 252.

24 Bergler, „Suicide: Psychoanalytic and Medicolegal Aspects“, 505, 507.

25 *Isto*, 518-519.

26 Dragišić Labaš, *Samoubistvo - različiti diskursi*, 148.

tumačenje suicida od psihijatrije. Krajem 19. stoljeća, zahvaljujući razvoju statističke metode i sustavnog prikupljanja podataka o suicidima u europskim društvima, sociolozi počinju stvarati bazu informacija na kojoj nastoje temeljiti svoje zaključke o suicidu. Inspiriran djelom talijanskog liječnika Enrica Morsellia *Il Suicidio* (1879),²⁷ koji je također koristio statističke podatke u istraživanju, Émile Durkheim 1897. godine izdaje svoju čuvenu knjigu *Le Suicide - Etude de Sociologie*.²⁸ Iako su postojale i neke druge,²⁹ ova studija predstavljala je kulminaciju duge borbe da se shvati i bolje razumije pojava suicida.³⁰ Nastala je u ozračju francuske borbe za političkom i ekonomskom dominacijom, osigurane imperijalističkim pobudama, praćenim modernizacijskim procesima i razvojem konzumerističkog društva, suparništvom s tada moćnim Drugim Rajhom, ali i unutarnjim društveno-političkim previranjima i aferama. Za Durkheima suicid nije predstavljao individualan čin nego ozbiljan društveni problem, koji nije zrcalio samo nevolje jednog vremena, nego je i prijetio samom moralnom poretku.³¹

Prema Durkheimovu mišljenju suicid je „svaka smrt koja neposredno ili posredno proističe iz nekog pozitivnog ili negativnog čina, koji vrši sama žrtva“. No, kako se ovo ne bi shvatilo kao individualan čin te kako bi naglasio da su uzroci suicida izvan čovjeka, on također dodaje da svako društvo ima „u svakom trenutku svoje istorije određenu sklonost ka samoubistvu“.³² Dakle, društvo kao cjelina. Suicid promatra unutar socijalnog konteksta te uvodi pojmove socijalne integracije i socijalne regulacije. Slaba socijalna integracija vodi pojedinca u izolaciju čime se povećava rizik za suicid. Socijalna regulacija podrazumijeva društvene norme i nazore u koje se pojedinac treba uklapati. Nemogućnost pojedinca da to učini vodi suicidu koji Durkheim dijeli u četiri kategorije: egoistički (kod slabe integracije), altruistički (prevelika integracija stvara društveni

27 Također, kod etičkih pitanja pisao je pod utjecajem Immanuela Kanta, dok je u polju sociologije vidljiv utjecaj Auguste Comtea. Tomasi, „Emile Durkheim's Contribution to the Sociological Explanation of Suicide“, 11-13.

28 Durkheim je dugo vremena istraživao fenomen suicida. On je 1888. godine objavio članak kojemu je u središtu pažnje bilo dovođenje u vezu stope rođenja i suicida. Nakon toga se posvetio prikupljanju internacionalnih statističkih podataka o suicidu. To istraživanje potrajalo je punih sedam godina. Tierney, „The Governmentality of Suicide“, 376-377. Osvrt na njegovo djelo dao je i tisak u Bosni i Hercegovini. „Samoubijstvo u Evropi“, *Sarajevski list*, 6. 3. 1898., 3.

29 Ovdje se misli na često spominjano, ali ipak ne toliko utjecano Masarykovo djelo *Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung der modernen Civilisation*. Masaryk je porast suicida povezivao sa smanjenjem religioznosti i modernizacijskih procesa. Lester, „An Empirical Examination of Thomas Masaryk's Theory of Suicide“, 125-131. Jean-Claude Chesnais, autor djela *Histoire de la violence en Occident (de 1800 à nos jours)*, također je uočio zabrinjavajući porast suicida što je pripisivao društvenoj dezintegraciji do koje je dovela industrijska revolucija. Siromaštvo radničke klase, emancipacija, pokidane tradicionalne i vjerske veze, kao produkt modernizacijskih procesa, dodatno su utjecali na suicidalno ponašanje. Minois, *History of Suicide: Voluntary Death in Western Culture*, 315.

30 Eghigian, „A 'Sickness of Our Time': How Suicide First Became a Research Question“, 11.

31 Pickering, Walford, „Introduction“, 4, 7. Za Durkheima je suicid i znak društvene krize, ali i važno znanstveno-istraživačko pitanje. Tomasi, „Emile Durkheim's Contribution to the Sociological Explanation of Suicide“, 12.

32 Durkheim, *Samoubistvo*, 33, 42.

pritisak), anomički (slaba društvena regulacija) i fatalistički suicid (zbog visokog stupnja regulacije pojedinac se ne osjeća slobodno).³³ Osim toga, Durkheim je smatrao da su potrošačke navike novih društava, sekularizacija svakodnevnog života i manjak vjere općenito doveli do epidemije suicida u Europi. Zaključio je da je sklonost suicidima bila više izražena u gradskim sredinama te da su suicidu više bili skloni muškarci i starije osobe. Odbacio je ideju o nasljednom faktoru kod suicida, a bio je jako skeptičan i oko pitanja utjecaja klime, meteoroloških prilika ili imitacije na čin suicida.³⁴

Iako je statistička metoda kasnije dovedena u pitanje, Durkheimovo djelo smatra se jednim od najvažnijih djela koje tretira pitanje suicida zbog svježeg teorijskog pristupa. Najviše mu se zamjera što je u svojoj studiji u potpunosti zanemario veze suicida sa psihopatologijom,³⁵ genetikom i alkoholizmom, no smatra se da je uspješno dokazao povezanost ove pojave s generalnim socijalnim uvjetima.³⁶ Neki autori smatraju da sociolozi nisu uspjeli suicid napraviti svojim poljem ekspertize te da je suicidologija zapravo ostala ekskluzivni teren psihijatrije.³⁷ Foucault se s tim ne slaže.³⁸

Budući da se u ovom radu nudi povijesna perspektiva suicida u habsburškoj Bosni, suicidu se pristupa kao kulturnom i socijalnom fenomenu.³⁹ Cilj ovog rada je da, na osnovi neobjavljenih arhivskih vrela iz fondova Zemaljske vlade Sarajevo i Zajedničkog ministarstva financija, kao i na osnovi napisa iz periodike i znanstvene/stručne literature iz austrougarskog razdoblja, utvrdi u kolikoj je mjeri negativan trend porasta suicida u europskim društvima bio zabilježen i u Bosni i Hercegovini krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Posebna pažnja, koliko to izvori budu dopuštali, obratit će se na rodne

33 Svakoj vrsti suicida Durkheim je posvetio opsežan prostor u knjizi. Npr. za egoistički suicid navodi da je on više izražen u protestantskim nego u katoličkim sredinama, iako je to vjerski nedopustivo za obje skupine. Durkheim to tumači slabijom socijalnom regulacijom kod protestanata jer je više dopušteno slobodno preispitivanje vjerskih načela. Dirkem, *Samoubistvo*, 173. Slično promišljanje za odnos katolika i protestanata prema suicidu ponudio je i Masaryk. Lester, „An Empirical Examination of Thomas Masaryk's Theory of Suicide“, 126-127.

34 Dirkem, *Samoubistvo*, 71-73, 106-115, 150.

35 Masaryk je uspio napraviti poveznicu između suicida i mentalnih bolesti, no neki autori njegovo djelo i dalje smatraju „dosadnim i površnim“. Watzka, „Modernisierung und Selbsttötung in Österreich: Einige Daten zur Sozialgeschichte und Thesen zur Sozialtheorie des Suizids“, 159.

36 Tomasi, „Emile Durkheim's Contribution to the Sociological Explanation of Suicide“, 13. Neki autori smatraju da su svojim istraživanjima dokazali Durkheimove tvrdnje o važnosti socijalne integracije, napose pozitivnim učinkom bračnih veza i roditeljstva. Ausenda, Lester, Yang, „Social Correlates of Suicide and Homicide in the Austro-Hungarian Empire in the 19th Century“, 301-302.

37 Taylor, „Birth of the Suicidal Subject“, 203; Marsh, *Suicide, Foucault, History and Truth*, 184.

38 On smatra da je suicid možda jedini način da se pobjegne od biopolitičke regulacije života putem vlastite aktivnosti. No, za Foucaulta suicid nije samo otpor moći nego i biranje stila kako umrijeti. Čak je u jednom intervjuu spomenuo ideju o osnivanju instituta za suicid. Taylor, „Birth of Suicidal Subject“, 196, 199-200, 204. Intervju se dogodio 1988. godine, a tekst je objavljen pod naslovom *Social Security*. Tierney, „Suicidal Thoughts“, 625.

39 William Bowman ističe da postoje dvije vrste povjesničara: oni koje zanima interpretacija fenomena suicida u određenom periodu i oni koji analiziraju pravna i medicinska mišljenja o suicidu, ali se žele osloboditi profesionalnih kategorija i definicija. Bowman, „Despair unto Death? Attempted Suicide in Early 1930s Vienna“, 139. Pogledati Zajc, Smiljanić, Remec, *Samomor med simptomom in metaforo*.

aspekte suicida, porijeklo počinitelja (selo/grad), njihov društveni profil, dob, vrstu zanimanja, bračno i zdravstveno stanje. Istraživanje se temelji na 131 slučaju suicida, 10 pokušaja i dvije simulacije suicida⁴⁰ u vremenskom rasponu od 1880. do 1914. godine.⁴¹

Metodološki izazovi i povijesna vrela o suicidu

Ovo istraživanje temeljeno je na različitim vrstama izvora: statističkim podacima zemaljske uprave u Bosni i Hercegovini,⁴² neobjavljenim arhivskim dokumentima iz fondova Zemaljske vlade i Zajedničkog ministarstva financija i novinskim člancima onovremenog tiska.⁴³

Iako je 19. stoljeće donijelo vjeru u statističke podatke, zapravo je ovakva vrsta izvora svojevrsni mač s dvije oštrice.⁴⁴ S jedne strane postoji uvjerenje da se na osnovu statističkih podataka mogu argumentirano izvući zaključci vezani uz pokušaj suicida i suicid, no s druge strane postavlja se pitanje njihove pouzdanosti, tim prije što se nekada nesretni slučajevi i ubojstva mogu zvesti pod rubrikom suicid. Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) i Eurostat ulažu ogromne napore kako bi prikupili informacije o slučajevima suicida u svijetu, no i oni ukazuju na limitiranost statistike s obzirom na to da se ne može ustanoviti koliko su prikupljeni podatci precizni i točni.⁴⁵ Neki autori čak smatra-

40 U pitanju su dva slučaja zatvorenika iz Centralne kaznionice Zenica. Obojica su si pokušala oduzeti život vješanjem, ali je uprava Kaznionice ocijenila da je u pitanju bila obična simulacija. ABiH, ZVS, 1906, kut. 297, š. 342-206. Pogledati i ABiH, ZVS, 1911, kut. 717, š. 426-458.

41 Vrlo je značajan i rad Jelene Seferović, „Perspectives on Suicide: Bosnian and Herzegovinian and Croatian Views from the 1880s to the 1930s“. U tom je radu dana komparativna analiza između pogleda na suicid u bosanskohercegovačkom i hrvatskom društvu u dužem vremenskom rasponu. No, tu je fokus isključivo na novinskim i pojedinim znanstvenim percepcijama fenomena, dok se u ovom tekstu, pored novinskih članaka, u istraživanju oslanja i na neobjavljena arhivska vrela. Za razliku od Seferovićkina pristupa, cilj ovog rada je da, na osnovu arhivske građe i novinskih članaka, ukaže u kojoj mjeri se pojava suicida u habsburškoj Bosni uklapala u širu sliku, odnosno koliko je dinamika suicidalnog ponašanja okupiranog područja odgovarala sličnim pojavama u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Na temelju široke statističke baze (ukupno 143 slučaja suicida, pokušaja ili simulacije suicida) daje se analiza rodnog, dobrog, socijalnog i raznih drugih aspekata ove društvene pojave.

42 Nažalost, Zemaljska vlada dobila je svoj Statistički odjel tek 1894. godine. Osim što je radio na popisu stanovništva, ovaj Odjel je 1903. godine izradio i publikaciju *Zdravstvo u Bosni i Hercegovini 1878. - 1901. Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906*, 599. Navedena publikacija sadrži i statističke podatke vezane uz suicide. To je, ujedno, jedina službena statistika glede suicida koja je dostupna istraživačima. U Arhivu Bosne i Hercegovine, a unutar fonda Zemaljske vlade, zavedena je 1917. godine i različita vrsta statističkih podataka, pa i onih vezanih uz suicid. ABiH, ZVS, 1917, kut 91, šifra 42 (5158). Kutija trenutačno nije dostupna.

43 Najvećim dijelom korišteni su članci iz službenog glasila Zemaljske vlade - *Sarajevskog lista* te u manjoj mjeri iz lista *Bošnjak*.

44 Dragišić Labaš, *Samoubistvo - različiti diskursi*, 18.

45 McNicolas, „Suicide in Europe: an on-going public health concern“, 23. WHO ima 183 države članice, od kojih je pri prikupljanju podataka o suicidu 2016. godine tek njih 80 imalo kvalitetne podatke. *Suicide in the World: Global Health Estimates*, 16.

ju da kriva evidencija suicida tjera na zaključak da se žene, u pravilu, ubijaju manje nego muškarci, a zapravo se njihov suicid, uzevši u obzir da su sklone manje nasilnom načinu ubijanja, često može podvesti i pod nesretan slučaj (utapanje je najbolji primjer toga).⁴⁶ Ovo treba posebno imati na umu kod istraživanja vezanih uz suicid u 19. stoljeću jer je statistika kao disciplina tad još bila u povoju. Iako je u Habsburškoj Monarhiji uvedeno redovno vođenje statistike o uzrocima smrti, pa i suicida, još 1819. godine, o znanstveno utemeljenom prikupljanju podataka o suicidu može se govoriti tek od 1851. godine kad se tražilo precizno navođenje uzroka suicida, načina i vremenskog okvira izvršenja te dobi počinitelja. Od 1871. godine statistika o suicidima ulazi u tzv. *Sanitätswesen*.⁴⁷

Uzevši u obzir bogato iskustvo prikupljanja podataka o suicidu u austrijskom dijelu Monarhije, bilo bi očekivano da je takvo iskustvo odmah implementirano na područje, od 1878. godine okupirane, Bosne i Hercegovine. No, kako je navedeno u službenoj publikaciji o zdravstvu, iza koje je stajala Zemaljska vlada u Sarajevu, na ovom je polju bilo izvjesnih lutanja. Naime, prema naredbi Vlade od 16. travnja 1885. godine, smrtnu slučajevu u gradu prijavljivali su liječnici, a one na selu seoske starješine. Problem je predstavljalo ovo posljednje, s obzirom na to da je bilo dosta sumnji u uzroke smrti kod prijavljenih slučajeva.⁴⁸ Zbog toga je Vlada 1899. godine izdala novu naredbu kojom su uzroci smrti bili podijeljeni u pet kategorija (suicid se nalazio u posljednjoj). Posebna pažnja statistici vezanoj uz suicid počela se posvećivati tek od 1897. godine „za upravne svrhe i znanstveno istraživanje“. Uvedene su tzv. *Individual-Zählkarten*: u slučaju nesreće izdavani su kartoni plave boje, a u slučaju suicida bijeli kartoni. Popunjavana su dva takva kartona od kojih je jedan ostajao nižim tijelima uprave, a drugi se slao Statističkom odjelu u Sarajevu.⁴⁹

Imajući sve navedeno u vidu, u ovom se radu statistički materijali koriste samo djelomično i samo kako bi se utvrdilo u kojoj je mjeri u Bosni i Hercegovini bila prisutna *epidemija* suicida te da bi se ustanovilo je li protokom vremena i odmakom modernizacijskih procesa s kojima se suicidalno ponašanje usko vezalo, došlo do povećanja stope suicida na ovom prostoru.

Kad je u pitanju neobjavljena arhivska građa, slučajevi suicida zavedeni su u fondu Zemaljske vlade, ali sustavno tek od 1900. godine.⁵⁰ Većina ovog materijala svodi se na izvještaje žandarmerijskih postaja o pojedinim slučajevima suicida iz različitih dijelova Bosne i Hercegovine. U izvještajima su navedeni vrijeme i mjesto izvršenja suicida, osoba koja je čin prijavila, način izvršenja suicida, opis i položaj tijela te mogući motivi. Treba imati u vidu da su izvještaje sastavljali žandari koji nisu nužno bili obučeni za temeljitu i stručnu analizu pojedinih slučajeva te uzimanje adekvatnih izjava svjedoka. Stoga s ovim izvještajima treba postupati krajnje oprezno. Čak je i Durkheim bio

46 Čatipović, „Razlike između samoubojstva žena i muškaraca“, 80.

47 Watzka, „Modernisierung und Selbsttötung in Österreich“, 151–152.

48 *Das Sanitätswesen in Bosnien und der Hercegovina (1878 - 1901)*, 71. Usp. Sladović pl. Sladoeвиčki, *Priručnik zakona i naredaba za upravnu službu u Bosni i Hercegovini*, 302.

49 *Das Sanitätswesen in Bosnien und der Hercegovina*, 72–73.

50 Za ovaj fond izrađene su inventarne knjige. Nedostaju za razdoblje 1908. - 1910.

skeptičan prema izvještajima koje su službenici sastavljali glede pojedinih slučajeva suicida. Smatrao je da su nastajali na osnovu žurno skupljenih podataka, što ih je činilo manje pouzdanim.⁵¹ Iako se u njima često spominje i liječnički pregled tijela, odnosno izlazak na teren sudsko-liječničke komisije, izvještaji ovog tijela nisu mi bili dostupni.⁵²

Na koncu, u radu se želi utvrditi kako je na pojavu suicida u društvu reagirao lokalni tisak. Prednost je dana službenim novinama Zemaljske vlade - *Sarajevskom listu*⁵³ koji je izlazio tri puta tjedno. Uzevši u obzir raspon godina (1878. - 1918.) i količinu raspoložive građe ovog tipa, korištena je metoda uzorka. Kod novinskih napisa problem su predstavljala često kratka priopćenja,⁵⁴ neproverjene informacije, nagađanja te, povremeno i u vrlo maloj mjeri, senzacionalizam.⁵⁵

Pored analize i eksplikacije statističkog materijala i drugih povijesnih vrela, u radu se, u mjeri u kojoj su korišteni izvori to dopustili, koristi i metoda psihološke autopsije. Njome se, na osnovu oprostajnih pisama⁵⁶ i izjava svjedoka,⁵⁷ nastoji utvrditi kakvi su bili posljednji dani suicidentata, njegovo ponašanje, govor i postupci te neki važni događaji, koji su mogli utjecati na odluku da poćini suicid.⁵⁸

51 Dirkem, *Samoubistvo*, 161.

52 Samo jedan slučaj imao je potpunu dokumentaciju (komisijski izvještaj o položaju tijela u prostoriji sa skicom, liječnički izvještaj i iskaze svjedoka) jer se radilo o suicidu žandara koji je u svom oproštajnom pismu iznio optužbe na račun svojih kolega iz postaje. U pitanju je suicid Nikolausa P. ABiH, ZVS, 1912, kut. 106, šifra 30-19/35.

53 List je prvotno nosio naziv *Bosansko-hercegovačke novine*. Izlazio je od rujna 1878. godine da bi 1881. godine bio preimenovan u *Sarajevski list*. S novim imenom, list je dobio i ozbiljniju uređivačku politiku iza koje je stajao Ivan V. Popović. Kruševac, Bosansko-hercegovački listovi u XIX. veku, 87.

54 Iako su i austrijske novine 19. stoljeća donosile uglavnom kraća priopćenja o suicidu, ona su obilovala detaljima, od kojih su neki bili i nepotrebni (npr. puno ime i prezime počinitelja suicida, adresa stanovanja i sl.). Mestas, Arendt, „Suicide Reporting in the Nineteenth Century: Large-Scale Descriptive Content Analysis of Austrian Newspapers“, 311-312. Usp. Arendt, „Reporting on Suicide Between 1819 and 1944: Suicide Rates, the Press, and Possible Long-Term Werther Effects in Austria“, 344-352; Arendt, „The Press and Suicides in the 19th Century: Investigating Possible Imitative effects in Five Territories of the Austro-Hungarian Empire“, 424-435.

55 Neka novija istraživanja pokazuju da danas, iako postoje smjernice o profesionalnom izvještavanju o suicidu, tisak i dalje teži senzacionalizmu i izazivanju stanja šoka kod čitalačke publike kada je u pitanju izvještavanje o suicidu. O tome pogledati studiju slućaja Rosanda Źigo, Brajković, „Zastupljenost i načini novinskog predstavljanja prića o samoubojstvu na primjeru *Bjelovarskog lista* (u razdoblju 2009. - 2015. godine)“, 195-217.

56 Iako korištena arhivska građa uglavnom nije sadržavala oproštajna pisma suicidenata (premda su u izvještajima žandarmerijskih postaja ona obićno bila navođena), važno je ukazati i na ovu vrstu izvora. Dakako, i ovakva vrsta izvora nosi stanovite izazove. Više o tome kod Diatlovska, „Što nam o prevenciji suicida mogu reći oproštajna pisma?“, 121-130.

57 Moje istraživanje pokazuje da je zemaljska uprava posvećivala znaćajnu pažnju da se ustanove okolnosti života suicidentata. Npr. u slućaju sumnjive smrti Pere Ilića, za koju se nije sa sigurnošću moglo reći je li suicid ili ubojstvo, poduzeta sudska istraga ukazala je da nije bilo valjane osnove da Ilić poduzme suicid te se ovaj slućaj tretirao kao ubojstvo. ABiH, ZVS, 1902, kut. 144, š. 44/64.

58 Meyer et al., *Explaining Suicide*, XXI. Razgovor s članovima obitelji i prijateljima suicidentata može, ako je obavljen u optimalnom trenutku, biti izvorom vrlo važnih spoznaja o tome što je sve potencijalno moglo voditi do nesretnog ćina. Više o tome Digryte et al., „Methodological Insights from a Psychosocial Autopsy Study of Adult Suicide“, 397-409.

Kliometrija⁵⁹ i „bolest našeg vremena“: Dinamika suicida u Austro-Ugarskoj i Bosni i Hercegovini na prijelomu stoljeća

Tomaš Masaryk utvrdio je 1881. godine u svojoj studiji o suicidu kako je ovo postala masovna pojava u civiliziranim zemljama te kako se radi o „bolesti našeg vremena (stoljeća)“. Etičkim aspektom suicida bavili su se filozofi, patološkim stručnjaci medicinskog profila, statističari su dali vrijedan materijal za sociološke studije, no Masaryk je smatrao da se problemu suicida trebaju posvetiti i povjesničari.⁶⁰

Kako bi ukazao na ozbiljnost problema masovne pojave suicida, Masaryk je još u uvodnom dijelu svoje studije ustvrdio da se u Cislajtanijskoj (austrijski dio Monarhije)⁶¹ godišnje dogodi 2600 suicida, što nije kritična brojka kao u Francuskoj (7000) ili Njemačkoj (9000), ali je svedjedno bila alarmantna.⁶² U nastavku je, zahvaljujući statističkim podacima kojima je raspolagao, pokazao da je u austrijskom dijelu Monarhije stopa suicida neprestano rasla.⁶³ To je razvidno iz Tablice 1.

Vremenski okvir	Stopa suicida	Izvor
1856. – 1865.	64	Masaryk
1866. – 1870.	78	Durkheim
1873. – 1877.	95,6	Masaryk
1877.	121	Masaryk
1876. – 1878.	130	Durkheim

Tablica 1. (Stopa suicida u Cislajtanijskoj)⁶⁴

59 Kliometrija se javila sredinom 20. stoljeća kao metodološki obrazac u ispitivanju prošlosti i ekonomskih procesa, a koji je kao temelj imao kombinaciju kvantitativne analize i ekonomske teorije. Pogledati više kod Greif, „Cliometrics After 40 Years“, 400. Ovdje se pojam kliometrija koristi samo kako bi ukazao na fokusiranost i fascinaciju istraživača 19. stoljeća statističkim podacima, čak i u slučajevima istraživanja suicida.

60 Masaryk, *Der Selbstmord*, V-VI. Trebalo je proći čitavo stoljeće da bi se ostvarila Masarykova ideja pisanja studija iz područja povijesti, a na temu suicida. No danas postoji ogroman korpus historiografskih radova i knjiga koji se bave pitanjem mentalnog zdravlja i suicida u prošlosti. Ovdje ću navesti samo neke koji se tiču Habsburške Monarhije. Nyiri, „Philosophy and Suicide - Statistics in Austria Hungary: Variations on a Theme of Masaryk“, 291-316; Mestas, Arendt, „Suicide Reporting“, 305-320; Arendt, „Reporting on Suicide Between 1819 and 1944“, 344-352; Arendt, „The Press and Suicides“, 424-435; Ausenda, Lester, Yang, „Social Correlates of Suicide and Homicide in the Austro-Hungarian Empire“, 301-302; Ortmayr, „Selbstmord in Österreich 1819 - 1988“, 209-225; Kovács, „Poor, Sick, and Mad: Treating the Mentally Ill in the Hungarian Hospitals of the Brothers of Mercy (1740-1830)“, 74-108; Blackshaw, Wieber (ur.), *Journeys into Madness: Mapping Mental Illness in the Austro-Hungarian Empire*.

61 Nije raspolagao podacima za Ugarsku.

62 Masaryk, *Der Selbstmord*, V.

63 Broj suicida na milijun stanovnika. Nažalost, nije mi bio dostupan rad Hansa Kuttelwaschera, „Selbstmord und Selbstmordstatistik in Österreich“, *Statistische Monatsschrift*, 38, 1912, 267-351.

64 Masaryk, *Der Selbstmord*, 44; Dirken, *Samoubistvo*, 47.

Porast stope suicida mogao bi se tumačiti kao reakcija na modernizacijske procese koji su zahvatili austrijski dio Monarhije od 1860-ih godina, a koji su se ogledali u intenzivnoj industrijalizaciji i velikim migracijskim procesima, što je za posljedicu imalo ekonomsko osiromašenje pojedinih slojeva društva i rastakanje tradicionalnih društvenih veza uz izraženu socijalnu dezintegraciju.⁶⁵ Ekonomska kriza iz 1873. mogla je imati utjecaja na porast suicida, ali je Durkheim pokazao da i stanje blagostanja može dati jednake rezultate. Čini se da je tako bilo i u Cislajtani, s obzirom na to da je njezin najsiromašniji dio (Galicija), kao i relativno najbogatiji (Gornja Austrija) imao jednako nisku stopu suicida.⁶⁶ Ugarski dio Monarhije nije pratio ove trendove.⁶⁷

Beč je posebno bio istican kao krizno područje, uzevši u obzir to da se u Beču od 1901. do 1910. godine dogodilo 5686 suicida (službeno potvrđenih i registriranih).⁶⁸ Iako je stopa suicida bila veća u Grazu, Pragu i Brnu, Beč je ipak stekao status *morbidne prijestolnice* Središnje Europe.⁶⁹

Kako su nekad dijelovi Austro-Ugarske Monarhije i nakon 1918. godine bilježili iznimno visoke stope suicida, koji su stalno bili u porastu (Mađarska, Austrija, Češka, Slovenija⁷⁰ i Vojvodina⁷¹), to je glede suicida skovana sintagma *austrougarski mentalitet*.⁷²

Dakako, takva sintagma je neodrživa, no u nastavku želim pokazati u kolikoj su mjeri uspostava austrougarske vlasti i društvene promjene koje su nastale u bosansko-hercegovačkom društvu nakon 1878. godine mogli utjecati na porast stope suicida u ovoj oblasti.⁷³ Ubrzana industrijalizacija, gradnja putova i željeznica te kapitalističko

65 Watzka, „Modernisierung und Selbsttötung in Österreich“, 159.

66 Nyiri, „Philosophy and Suicide - Statistics in Austria Hungary“, 293.

67 Isto, 313. Čak je austrijski dio Monarhije prednjačio i po broju suicida među intelektualcima. Za mađarske intelektualce se smatralo da ih je posvećenost nacionalnoj borbi udaljavala od suicidalnih tendencija. Isto, 291. Johnston navodi da je između 1860. i 1938. godine ogroman broj austrijskih intelektualaca izvršio suicid. S obzirom na to da su među suicidentima prednjačili oni koji nisu napunili ni 30. godinu života, to je Bečko društvo za psihoanalizu 1910. godine sazvalo poseban simpozij posvećen ovoj temi. Johnston, *The Austrian Mind: An Intellectual and Social History, 1848-1938*, 174, 177.

68 Watzka, „Modernisierung und Selbsttötung in Österreich“, 160.

69 Bowman, „Despair unto Death“, 141. O suicidima u Beču pisale su i lokalne novine u Bosni i Hercegovini ističući da se u tom gradu u prosjeku dogodi po jedan suicid svaki dan. Najviše suicida zabilježeno je 1895. (400) i 1896. godine (396). „Samoubojstva u Beču“, *Bošnjak*, 21. 1. 1897., 3.

70 U Kranjskoj je stopa suicida na 100 000 stanovnika 1873. godine iznosila tek 3, da bi za razdoblje 1880. - 1890. skočila na 6,8 te na 19,4 za razdoblje 1931. - 1935. Roy, Knežević Hočevar, „Listening to a Silent Crisis: Men's Suicide in Rural Farming Communities in Slovenia“, 242.

71 Za Vojvodinu postoje suvremena istraživanja posvećena suicidu koja govore u prilog tvrdnji da je stopa suicida u ovoj regiji iznimno visoka. Vapa et al., „Analysis of Suicides in the Province of Vojvodina, Republic of Serbia, during the 2001 - 2015 Period“, 450-456.

72 Biro, *Samoubistvo*, 91.

73 Nažalost, nedostaje studija koja bi ponudila podatke o suicidu u kasnom osmanskom periodu, no može se pratiti je li stopa suicida rasla u vrijeme austrougarske uprave, iako su dostupni pouzdani statistički podatci samo za razdoblje 1894. - 1901. godine. Za razdoblje 1894. - 1896. podatci su preuzimani iz sanitetskih izvještaja, a od 1897. do 1901. godine korišten je sustav kartona opisan ranije. Iako nisu prikupljeni jednakom metodologijom, podatci su ipak upotrebljivi i korisni. *Das Sanitätswesen in Bosnien und der Hercegovina*, 73.

tržište rada doveli su do migracijskih kretanja u pravcu selo-grad, doseljavanja značajnog broja stranaca, rastakanja patrijarhalnih socijalnih matrica, socijalne dezintegracije i otuđenosti.⁷⁴

U nastavku slijede Tablice 2. i 3. s podacima o broju i načinu na koji su izvršeni suicidi za razdoblje 1894. - 1901. godine te s izračunatom stopom suicida za navedeno razdoblje.

Godina	Način izvršenja suicida										Ukupno
	Trovanje	Vješanje	Vatreno oružje	Utanje	Probadanje	Preznan vrat	Prezane žile	Bacanje pod vozilo	Skok s visine	Drugo	
1894.	/	17	10	4	3	/	/	/	/	/	34
1895.	5	17	9	14	7	/	/	2	4	/	58
1896.	1	27	7	14	/	/	3	/	/	/	52
1897.	3	27	5	12	1	6	2	/	2	/	58
1898.	3	28	8	11	2	6	1	/	4	4	67
1899.	4	26	10	12	/	5	/	/	/	/	57
1900.	2	29	9	20	1	7	1	/	/	4	73
1901.	1	36	6	13	3	6	1	/	/	/	66

Tablica 2. (Broj suicida i način njihova izvršenja 1894. - 1901.)⁷⁵

Godina	Stopa suicida
1895.	4
1896.	3
1897.	4
1898.	4
1899.	4
1900.	5
1901.	4

Tablica 3. (Broj suicida na 100 000 stanovnika)⁷⁶

⁷⁴ Na sve navedeno, anonimni pisac izvještaja o suicidu Alfreda Thalmyera u listu *Bošnjak* navodi da su karakteristike ondašnjeg vremena i „razvratnost“, neshvaćanje dužnosti i pomanjkanje ozbiljnosti. „Samoubojstvo“, *Bošnjak*, 7. 5. 1896., 5.

⁷⁵ *Das Sanitätswesen in Bosnien und der Hercegovina*, 78. U kasnijim izvještajima vezanim uz zdravstvo u Bosni smrtni su slučajevi vođeni u sklopu popisa stanovništva. Nažalost, tu suicid nije izdvojen kao jedan od smrtnih uzroka. Pogledati ABiH, ZMF, 1910, Br. 9988 i ZMF, 1911, Br. 10.279.

⁷⁶ *Das Sanitätswesen in Bosnien und der Hercegovina*, 79. Stopa je izračunata na osnovi popisa stanovništva iz 1895. godine kad je u Bosni i Hercegovini živjelo ukupno 1 568 092 stanovnika.

Iz Tablice 2. razvidno je da je za osam godina u Bosni i Hercegovini izvršeno ukupno 465 suicida. Prema Masarykovoj tvrdnji, u austrijskom dijelu Monarhije⁷⁷ je na godišnjem nivou znalo biti 2600 slučajeva, što je daleko više nego na okupiranom području.

Iz priloženih podataka (Tablica 2.) može se vidjeti da je broj slučajeva suicida u Bosni i Hercegovini, uz neke izuzetke, postupno rastao, tako da je samo četiri godine nakon prvih službenih izvještaja bio gotovo uduplan: 1894. ukupno su zabilježena 34, a 1898. godine čak 67 suicida. Najveći skok primjetan je 1900. godine kad su registrirana 73 suicida, što može biti odgođena reakcija na događanja u zemlji u protekle 2 – 3 godine.⁷⁸ No, stopa suicida je manje-više ujednačena, s izuzetkom 1900. godine, i u prosjeku iznosi 4 suicida na 100 000 stanovnika za razmatrani period (Tablica 3).⁷⁹ U Austriji je stopa suicida na 100 000 stanovnika 1860./1861. iznosila 5 da bi od 1887. godine skočila na 19 ili 20.⁸⁰ Na osnovu podataka iz Tablica 2. i 3., a u usporedbi s podacima iz Tablice 1. razvidno je, iako metodološki obrasci u prikupljanju podataka nisu bili jednaki, da je Bosna i Hercegovina spadala u periferne dijelove Monarhije u kojima je stopa suicida bila prilično niska (Kranjska je već 1880-ih imala stopu 6,8).⁸¹

Oskudna službena statistika, podatci koji nisu rezultat jednakih metodoloških obrazaca prikupljanja informacija o suicidu, sigurno otežavaju donošenje sigurnih zaključaka u pogledu masovnosti pojave suicida u Bosni i Hercegovini na prijelomu stoljeća. Ipak, iako manjkavi, oni su jedini kakav-takav pokazatelj dinamike suicidalnog ponašanja na ovom području koje je, sudeći prema usporedbi podataka za Bosnu i Cislajtaniју, ostajalo izvan monarhijskih i europskih trendova visokih stopa suicida. To se može tumačiti time što je bosanskohercegovačko društvo, za razliku od zajednica u Monarhiji i Europi, još uvijek inzistiralo na jakom vjerskom identitetu, a vjerske su zajednice vodile računa o svakoj duši. Također, rastakanje patrijarhalnih obrazaca ponašanja predstavljalo je *longue durée* proces koji sigurno nije mogao biti vidljiv u prvih dvadeset godina austrougarske uprave te se nije mogao značajnije odraziti na stopu suicida.

77 To je 15 krunskih zemalja zastupanih u Carevinskom vijeću.

78 Durkheim je zastupao tezu da nagla društvena promjena ne mora nužno odmah iznjedrati određene reakcije. Zapravo je društvu potrebno vrijeme prilagodbe na tu promjenu koja se onda može odraziti na svakodnevni život pa i na suicidalne tendencije. Primjera radi, revolucija iz 1848. godine odrazila se na porast stope suicida tek u razdoblju 1850. - 1853. Dirkem, *Samoubistvo*, 39.

79 Skotija istraživanja pokazala su da je danas stopa suicida u Bosni i Hercegovini u prosjeku 6,4 na 100 000 stanovnika (10,6 za muškarce i 2,5 za žene). *Suicide in the World*, 26.

80 Watzka, „Modernisierung und Selbsttötung in Österreich“, 158.

81 Roy, Knežević Hočevar, „Listening to a Silent Crisis“, 242.

Kojeg je roda suicid?: Rodni aspekt suicida u habsburškoj Bosni

Globalna stopa suicida 2016. godine iznosila je 10,5 na 100 000 stanovnika. Ona je za muškarce iznosila 13,7, a za žene 7,5 slučajeva suicida na 100 000 stanovnika.⁸² I suvremene studije slučaja ukazuju na slične tendencije: muškarci, u pravilu, izvršavaju više suicida u odnosu na žene.⁸³ No, postoji i nešto što se naziva rodni paradoks glede suicida. Naime, istraživanja su pokazala da žene više pokušavaju izvršiti suicid dok muškarci izvršavaju više suicida. Razlog za ovaj paradoks traži se u činjenici da su žene više sklone otvoreno progovoriti o svojim problemima pa i potražiti stručnu pomoć. Zapravo se na pokušaj suicida gleda kao poziv u pomoć. S druge strane, muškarci su skloni agresivnijim i letalnijim načinima izvršenja suicida (npr. uporaba vatrenog oružja), a podatci pokazuju da su i više sklone zlouporabi alkohola koji važi za jedan od važnijih suicidogenih faktora. Oni su i više sklone ponašanjima vezanim uz određenu dozu rizika.⁸⁴

Rodni aspekt suicida u Bosni i Hercegovini na osnovu službenih statističkih podataka moguće je pratiti tek od 1897. godine kad je uveden spomenuti sustav kartona. Odnos broja suicida koji su počinili muškarci u odnosu na žene vidljiv je u Tablici 4.

Godina	Ukupan broj suicida	Muškarci	Žene	Odnos muških spram ženskih suicida
1897.	58	36 (62,1 %)	22 (37,9 %)	1,63 : 1
1898.	67	43 (64,2 %)	24 (35,8 %)	1,79 : 1
1899.	57	43 (75,4 %)	14 (24,6 %)	3,07 : 1
1900.	73	49 (67,1 %)	24 (32,9 %)	2,04 : 1
1901.	66	38 (57,6 %)	28 (42,4 %)	1,35 : 1

Tablica 4. (Rodni aspekt suicida u Bosni i Hercegovini 1897. - 1901. godine)⁸⁵

Kako se može iščitati iz Tablice 4., statistički podatci pokazuju, a što je u skladu sa suvremenim istraživanjima,⁸⁶ da je i u Bosni i Hercegovini na prijelazu stoljeća suicid

82 *Suicide in the World*, 9.

83 Istraživanje za UK pogledati na <https://www.samaritans.org/about-samaritans/research-policy/gender-and-suicide/> (Pristup ostvaren 18. 9. 2025.). Za Japan pogledati Kodaka et al., „Female Suicides: Psychosocial and Psychiatric Characteristics Identified by a Psychological Autopsy Study in Japan“, 271-279. Od regionalnih istraživanja pogledati Čatipović et al., „Razlike između samoubojstva žena i muškaraca na području bjelovarskobilogorske županije“, 73-86; Radošević, „Umorni od života: Samoubojstva u Istarskoj provinciji za talijanske uprave između dva svjetska rata“, 79-102. Za BiH pogledati Slijepčević, „Validnost Dirkemove klasične studije samoubistva u XXI vijeku: Studija slučaja – Bosna i Hercegovina“, 25-64.

84 Više o rodnom paradoksu suicida pogledati Shelef, „The Gender Paradox: Do Men Differ from Women in Suicidal Behavior?“, 22-29.

85 *Das Sanitätswesen in Bosnien und der Hercegovina*, 79-80.

86 Omerbegović, Alispahić, „Suicid: Mitovi i znanstvene spoznaje“, 138.

izvršavalo više muškaraca nego žena.⁸⁷ Odnos između muških i ženskih suicida iznosio je najviše 3 : 1 u 1899., a najmanje u 1901. godini (1,3 : 1). U prosjeku, za svih pet godina odnos je iznosio 1,97 : 1. Ovakav rezultat ne iznenađuje s obzirom na to da je bosanskohercegovačko društvo bilo duboko patrijarhalno. Društveno konstruirana očekivanja mogla su predstavljati rizik za razvitak presuicidalnog sindroma i voditi oduzimanju vlastitog života. Muškarac kao hranitelj obitelji često je osjećao pritisak da za svoje najmilije treba osigurati sigurnu egzistenciju. Prodor značajnijeg kapitala u privredu i razvoj industrije uništili su domaće zanate i odveli u siromaštvo mnoge gradske zanatlije i trgovce. No, evidentan je i značajan broj suicida koji su izvršile žene. Iako se uobičajeno smatra da je patrijarhalni poredak štitio ženu time što je ona više bila posvećena privatnoj sferi i domu, daleko od društvenih izazova modernog života, treba imati u vidu da su i žene patile na svoj način.⁸⁸ Osim toga, na prijelomu stoljeća događa se i emancipacijski zamah koji ženama otvara mogućnost školovanja i pristup tržištu rada, što ih je, uz brigu o domu i obitelji, izlagalo dodatnom stresu.⁸⁹

I podatci iz arhivske građe i tiska potvrđuju veći broja suicida među muškom populacijom. Od 131 analiziranog slučaja, 110 se odnosilo na muškarce (83,96 %) i 21 na žene (16,04 %). No, kako je ranije istaknuto, treba biti oprezan sa zaključcima glede stope suicida za žene s obzirom na to da se one, u pravilu, odlučuju za manje nasilne načine suicida te ponekad njihov smrtni slučaj može biti pogrešno kategoriziran. To je najbolje vidljivo na slučaju Ivke T. porijeklom iz Hrvatske koja je u Zavidovićima radila kao služavka kafedžije Nikole Antolovića. Ona je prala rublje na rijeci te se utopila. Žandarima je prijavljeno da bi to mogao biti suicid jer je Ivka bila trudna i bez stalnog mjesta prebivališta, dok otac djeteta nije spomenut. Zbog toga je bila „tužna i žalosna“ pa je zaključeno da je vjerojatno izvršila suicid (iako tijelo u tom trenutku nije bilo pronađeno - sic!).⁹⁰ Međutim, nekoliko godina kasnije slučaj žene koja je prala rublje na rijeci Uni i koja se tom prilikom utopila, označen je, bez imalo sumnje, kao nesreća.⁹¹

Nepostojanje svjedoka, istraga koja nije temeljito provedena ili površno izvršena metoda psihološke autopsije, mogli su voditi k pogrešnim zaključcima o tome je li određena ženska osoba uistinu počinila suicid ili ne. S obzirom na to da je utapanje moglo biti rezultat suicida, kaznenog čina ili nesretnog slučaja, autopsija tijela bila je

87 I u Austriji je to evidentno npr. za razdoblje 1873. - 1877. kad je na 100 suicida njih 82,1 % otpadalo na muškarce, a 17,9 % na žene. Dirkem, *Samoubistvo*, 73.

88 Primjera radi, mnoge su bile izložene različitim oblicima nasilja: seksualno, tjelesno, verbalno i emotivno, a isto se odvijalo unutar obitelji. Pogledati Kasumović, „Maskulinitet, mizoginija i modernizacija: Seksualno i tjelesno nasilje nad ženama u habsburškoj Bosni“, 169-217.

89 Rothauge, *Der Selbstmord als mitversichertes Ereignis der Todesfallversicherung (Eine moralstatistische metodologische Studie)*, 39.

90 ABiH, ZVS, 1904, kut 22, šifra 24-71.

91 „Utopila se“, *Sarajevski list*, 12. 7. 1908., 3. Istina, u ovom slučaju su, čini se, bili prisutni svjedoci, ali je zaključak o nesreći također prebrzo izveden.

ključna kako bi se došlo do konačnog odgovora,⁹² no u izvorima je teško utvrditi koliko često se ona izvodila, a koliko se oslanjalo na izjave svjedoka.

Kad su u pitanju pokušaji suicida, službena statistika se ovom fenomenu obraća preko podataka koji su prikupljeni iz različitih bolnica. U nastavku slijede podatci vezani uz pokušaje suicida registrirane u Zemaljskoj bolnici u Sarajevu (Tablica 5).

Godina	Ozdravio/la	Nije ozdravio/la	Umrli
1894.	Muškarci 1		
	Žene 1		
1895.	Muškarci 5		Muškarci 1
	Žene 2		
1896.	Muškarci 1		
	Žene 1		
1897.	Muškarci 1		
	Žene 3		
1898.			
1899.	Muškarac 1		Muškarac 1
1900.			

Tablica 5. (Pokušaji suicida registrirani u Zemaljskoj bolnici u Sarajevu)⁹³

Kako je vidljivo iz Tablice 5. u Zemaljskoj bolnici u Sarajevu registrirano je 18 pokušaja suicida u razdoblju od sedam godina. Dva su, na koncu, završila letalno. To je relativno mali broj⁹⁴ uzevši u obzir da suvremena istraživanja ukazuju na to da na svaki suicid dolazi od 8 do 25 pokušaja izvršenja suicida.⁹⁵ Od navedenog broja 13 pokušaja suicida (od čega dva sa smrtnim ishodom usprkos liječničkoj intervenciji) se odnosi na muškarce, a pet na žene, dakle u omjeru 2,6 : 1. Ni ovakav omjer ne odgovara suvremenim istraživanjima, ali su podatci iz analizirane građe također potvrdili veći broj pokušaja suicida unutar muške populacije. Od ukupno registrirana 143 slučaja u ovom istraživanju, njih 10 se odnosilo na pokušaj izvršenja suicida pri čemu su samo dva slučaja

92 O važnosti ovog postupka pogledati Ferenčić et al., „Utanje u sudskoj medicini: pregled i inciden-
cija kroz 30 godina na Zavodu za sudsku medicinu i kriminalistiku u Rijeci“, 108-117.

93 *Das Sanitätswesen in Bosnien und der Hercegovina*, 232-233.

94 U općinskim bolnicama zabilježeno je sedam, a u kotarskim svega tri pokušaja suicida u razdoblju od
sedam godina. *Das Sanitätswesen in Bosnien und der Hercegovina*, 318-319, 364-365.

95 Vapa et al., „Analysis of Suicides in the Province of Vojvodina“, 450.

opisala pokušaj izvršenja suicida žena.⁹⁶ Objašnjenje se može tražiti u već više puta naglašenoj okolnosti da su ženski pokušaji suicida mogli biti označeni kao nesreća ili je takve slučajeve pokušala prikriti sredina kako bi se izbjegla osuda. Također, od osam muškaraca, njih je šest živjelo u gradskim sredinama pa se ovi pokušaji mogu vezati i uz izazove modernijeg načina života, s različitim motivima: strah od kazne, nezadovoljstvo životom, nemogućnost nošenja sa službenim zadacima, siromaštvo i alkoholizam ili neuzvrćena ljubav.⁹⁷

Kad život nema smisla?: Suicid i dob počinitelja

Istraživanja pokazuju da najveći broj suicidenata pripada srednjoj i starijoj životnoj dobi, dok je kod mlađih ljudi više prisutan pokušaj suicida.⁹⁸ Kako su pokazale analize oproštajnih pisama, kod mlađih osoba prisutna je obično agresivnost, psihička bol i kognitivna ograničenost, dok je kod starijih ljudi manje primjetna agresivnost, a više je izražena želja za umiranjem.⁹⁹ Smatra se da osobe starije životne dobi biraju suicid kao vrstu „izlaza“ iz nezavidne zdravstvene situacije, povećane depresije, slabe socijalne integracije, ali i osjećaja nemoći te uvjerenja da nisu više korisni članovi društva.¹⁰⁰

Nažalost, zemaljska uprava nije inzistirala na registriranju životne dobi suicidenata prilikom izrade statističkih podataka, a slična je situacija i kod žandarmerijskih izvještaja i novinskih napisa. Od 143 slučaja koji su služili kao baza za ovo istraživanje (131 suicid, 10 pokušaja i dvije simulacije suicida) tek je u njih 20 % zabilježena i dob suicidenta. Nemarnost pri bilježenju dobi posebno je evidentna kod ženske populacije. Tek su u četiri slučaja točno navedene godine, a u dodatna se četiri slučaja neodređeno govori da je suicid počinila djevojka. Pojašnjenje za ovakve prakse može se tražiti u činjenici da se radilo o patrijarhalnom društvu u kojemu se ženska privatnost strogo čuvala. U

96 Stanka J. iz Sarajeva pokušala se utopiti u Miljacki jer se posvađala s „njezinim jaranom“. Opazila su je dva prolaznika i na vrijeme izvukla iz vode. „Mali vjesnik“, *Sarajevski list*, 13. 11. 1891., 2. Otilija B. iz Livna popila je tekućinu za uklanjanje insekata s peradi. Kako je otrov prouzrokovao jake bolove „da ju je bilo strahota pogledati“, pozvan je liječnik koji joj je dao mlijeko i lijek za povraćanje. Navodno ju je na ovaj čin natjerao loš obiteljski život, a izvršila ga je u alkoholiziranom stanju. „Pokušaj samoubijstva“, *Sarajevski list*, 13. 5. 1908., 2.

97 Vrlo je specifičan slučaj Jašarbega F., 17-godišnjaka koji je bio porijeklom iz vrlo ugledne obitelji, a koji je u Bihaću pohađao gimnaziju. On se pokušao utopiti, ali je spašen. Kao motiv ovog pokušaja suicida navodi se dječakov strah da će biti prijavljen upravi škole radi pokušaja silovanja drugog dječaka. ABiH, ZVS, 1913, kut. 53, šifra 25-129. Ovo je jedini slučaj manje nasilnog pokušaja oduzimanja vlastitog života. Svi ostali muškarci sa suicidalnim mislima koristili su hladno ili vatreno oružje, ali se dogodilo da su na vrijeme bili spašeni.

98 Nikić, „Samoubojstvo: Psihodinamika, prevencija i moralno vrednovanje“, 185. Među mlađim osobama koje su pokušale izvršiti suicid obično je veći broj muškaraca. Čatipović et al., „Razlike između samoubojstva žena i muškaraca na području bjelovarskobilogorske županije“, 74.

99 Diatlovska, „Što nam o prevenciji suicida mogu reći oproštajna pisma?“, 126-127.

100 Souza Minayo, Gonçalves Cavalcante, „Suicide in Elderly People: Literature Review“, 1-7.

sedam od ovih osam slučajeva radilo se o ženama mlađe životne dobi koje su birale smrt kako bi izbjegle otmicu,¹⁰¹ pobjegle od ljubavnih problema¹⁰² ili loše obiteljske situacije.¹⁰³ Jedina starija ženska osoba čije su godine navedene (60) „smaknula se u mahnitom stanju“.¹⁰⁴ Ova kratka informacija dana u novinskom napisu ukazuje na povezanost starosti i različitih mentalnih stanja koja su mogla predstavljati smrtonosnu kombinaciju.

Kod muškaraca je najviše suicidenata zabilježeno u životnoj dobi od 40 do 50 godina. To je vrijeme punog životnog napona kad su društvena očekivanja najveća.¹⁰⁵ Nezadovoljstvo razvojem karijere, neuspjeh u poslovnom svijetu,¹⁰⁶ gubitak društvenog ugleda¹⁰⁷ ili obiteljske napetosti¹⁰⁸ lako su mogli postati plodno tlo za razvitak suicidalnih misli. Najstariji muškarac koji je pokušao izvršiti suicid imao je 80 godina, najstariji suicident 70, a najmlađi devet.¹⁰⁹

101 Djevojka Anda M. izabrala je smrt skokom s mosta kako bi izbjegla otmicu koju je organizirao i s tri pomagača izveo Pavle Samardžić. Članak je iskorišten kao opomena da su otmice „zla navika“ te su pozvani svećenici da govore o potrebi napuštanja ove prakse. „Pokušaj otmice i samoubijstvo djevojke“, *Sarajevski list*, 12. 12. 1888., 3.

102 Npr. slučaj neimenovane djevojke iz Sarajeva koja je popila strihinin radi ljubavnih jada. *Sarajevski list*, 2. 7. 1893.

103 Posebno je zanimljiv slučaj Hate H. (22) iz sela Turija u kotaru Bihać koju su krajem 1911. godine optužili suprug i njegova obitelj da ih je pokušala otrovati. Tvrdili su da je hrana koju im je pripremila imala čudan okus te da su životinje koje su je konzumirale uginule. Nakon izrečenih optužbi Hata je spas našla prvo kod svoje sestre te kod oca. Nakon što su je žandari ispitili, otrovala se strihininom koji je bio u vlasništvu njezina oca, a za koji je Hata znala da postoji i gdje se nalazi. Žandari su to protumačili kao priznanje krivice. ABiH, ZVS, 1912, kut. 85, šifra 25-129.

104 Plana M. iz mjesta Rešetnice u kotaru Rogatica. „Mali vjestnik“, *Bosansko-hercegovačke novine*, 30. 9. 1880., 3.

105 Ferdo K. (48), gruntovničar u Kotarskom uredu u Bijeljini, imao je naizgled savršen život. Bio je oženjen. U Sarajevo je stigao iz Zagreba 1879. godine kao pristav pomoćnih ureda Financijskog zemaljskog ravnateljstva, potom je jedno vrijeme radio kao sudski pisar da bi bio unaprijeđen u gruntovničara. Oduzeo si je život revolverom u trenutku kada je dobio poziciju u Bijeljini. Navedeno je da je patio od neopravdanog straha od gonjenja, ali njegovo stanje nije bliže opisano tako da je nemoguće zaključiti je li se radilo o nekoj mentalnoj bolesti. *Sarajevski list*, 30. 10. 1889., 2.

106 Koloman R. (47), profesor francuskog jezika u gimnaziji u Sarajevu, pucao si je u desnu sljepoočnicu iz revolvera. Postoji sumnja da je taj čin izveo jer je imao previše dugova. „Mali vjesnik“, *Sarajevski list*, 10. 11. 1892., 2.

107 Seljak Stojan R. iz sela Kruševa kod Stoca objesio se u dobi od 50 godina u svojoj pojati. Iako je kao primarni razlog navedena slaba ljetina i nemogućnost davanja sjemena agi, na koncu je istaknuto da ga je na čin mogla natjerati okolnost da mu je kćerka rodila nezakonito dijete. U patrijarhalnoj sredini to je smatrano velikom sramotom. „Objesio se“, *Sarajevski list*, 29. 7. 1908., 3.

108 Hasan H. iz Tihovića u općini Vogošća kod Sarajeva prerezao je sebi grlo u dobi od 45 godina. Kao mogući motiv suicida navode se obiteljske razmirice sa sinom. Naime, Hasan je rasprodao svu imovinu s namjerom da iseli u Osmansko Carstvo dok je njegov sin to odbio. ABiH, ZVS, 1911, kut. 117, šifra 25-129.

109 Bego Z. (80) iz Orešca u kotaru Bosanski Petrovac pokušao se zaklati u ljeto 1902. godine. On sam je rekao da je to učinio jer su ga optužili da je silovao jednu djevojčicu pa je pokušao oduzeti sebi život radi „svjetske sramote“. No, njegovi najbliži tvrde da to nije točno i da je on prije mjesec dana „poludio“. ABiH, ZVS, 1902, kut. 44, šifra 44-109. Dječak Radovan T. (9-10) skočio je s visine od 130 do 150 m. Otac mu je izjavio da je to učinio zbog škole. Međutim, kompletan slučaj djeluje sumnjivo. Ovdje

Kad je u pitanju dob, tu posebno dolaze do izražaja rodne razlike suicidenata. Kod žena su suicidu bile sklonije mlađe osobe koje su time tražile izlaz iz nesretne ljubavi ili loše obiteljske situacije. Kod muškaraca je najveći broj suicidenata zabilježen u srednjoj životnoj dobi kad su očekivanja sredine bila najviša, a svaki neuspjeh mogao je pojedincu stajati društvenog ugleda ili gubitka imovine.

„Posljednje zbogom“ i socijalni status suicidenata

Kako je Durkheim masovnu pojavu suicida vezao uz modernizacijske procese s kraja 19. stoljeća, zaključio je da je znatno veći broj suicida izvršavan u gradovima nego u seoskim sredinama.¹¹⁰ Veliki priljev stanovništva u gradove, pojava siromaštva, alkoholizma i prostitucije¹¹¹ te borba za голу egzistenciju negativno su utjecali na stupanj socijalne integracije i razvoj mentalnih bolesti u gradskim sredinama. Siromaštvo, gubitak privilegija ili neke važne pozicije mogli su biti okidač za suicidalni čin.¹¹² Osjećaj otuđenosti i usamljenosti u gradovima je više dolazio do izražaja te ne čudi da se tu događao i veći broj suicida.¹¹³

Ni habsburška Bosna nije bila izuzetak po tom pitanju. Iako su službene statistike po pitanju povezanosti suicida s gradskim, odnosno, seoskim sredinama izostale, ovo istraživanje potvrđuje da su se suicidi više događali u gradovima. Od 143 slučaja suicida, pokušaja i simulacije suicida, u njih je 11 mjesto gdje je čin pokušan ili je izvršen neodređeno ili čak nije uopće navedeno. Kod preostalih 132 slučaja primjetna je dominacija gradskog okruženja kod izvršenja suicida. Njih 88 ili 66,5 % počinjeno je u bosanskohercegovačkim gradovima. Pritom je primjetno da su Sarajevo i njegova

bi se moglo raditi o nesreći, pa čak i o kaznenom djelu. ABiH, ZVS, 1904, kut. 22, šifra 24-71. Drugi najmlađi suicident, kod kojeg nema sumnje o počinjenom suicidu, je Stevo A. (13) iz sela Arežin brijeg, koji se objesio bez jasnog razloga. Pretpostavlja se, ipak, da se radilo o lošem zdravstvenom stanju koje ga je moglo nagnati na taj čin. „Samoubistvo dječaka“, *Bošnjak*, 2. 6. 1892., 3. U Monarhiji je vladala zabrinutost zbog laganog porasta broja suicida kod osoba mlađe životne dobi. Zbog toga je početkom 20. stoljeća grupa liječnika organizirala diskusiju na ovu temu, s posebnim osvrto na školske obaveze kao mogućim motivom suicida. Njihova razmišljanja objavljena su pod naslovom *Über den Selbstmord insbesondere den Schüler-Selbstmord, Diskussionen des Wiener psychoanalytischen Vereins*.

110 Dirkem, *Samoubistvo*, 71.

111 U Sarajevu su krajem 19. stoljeća zabilježena tri suicida koja su izvršena nakon počinjenih ubojstava prostitutki. Izvršitelji ovih djela bili su muškarci koji su nakon ubojstva počinili i suicid u bordelu. Dvojica su bili u zemaljskoj službi i o motivima njihova djela se nije čak ni nagađalo, dok je treći bio trgovački pomoćnik za kojeg je rečeno da je vodio neuredan život. Kod izvršenja su korišteni vatreno oružje (2) i morfij (1). „Dvostruko samoubijstvo u Sarajevu“, *Sarajevski list*, 6. 1. 1882., 2; *Sarajevski list*, 6. 1. 1889., 2; *Bošnjak*, 7. 5. 1896., 5. Čin suicida nakon izvršenog ubojstva karakterističan je za muške počinitelje. Na ovaj čin se, u pravilu, odlučuju nakon što su usmrtili žensku osobu. Pavliček, Milivojević Antoliš, Matijević, „Neke rodne karakteristike počinitelja ubojstava i pokušaja ubojstava u obitelji“, 931.

112 U nekim su sredinama navedeni faktori posebno izraženi. Meyer et al., *Explaining Suicide*, 10.

113 Više pogledati kod Kölves, Ross, De Leo, „Suicide in Cities“, 239-248.

okolina (npr. Trebević ili Ilidža) sigurno imali prevagu u broju počinjenih suicida.¹¹⁴ Tu je zabilježeno 40 slučajeva što je 45 % od ukupnog broja gradskih suicida i pokušaja suicida. Ovakav je rezultat donekle i očekivan s obzirom na to da je Sarajevo predstavljalo politički i ekonomski centar zemlje, s velikom koncentracijom stanovništva, i sa sve više doseljenika iz ostalih dijelova Monarhije.¹¹⁵

No, zabrinjavajući je bio i broj od 44 suicida (33,5 % od ukupnog broja), izvršena u ruralnim zonama gdje se stanovništvo uglavnom bavilo poljoprivredom i stočarstvom. Porast suicida među seoskom populacijom veže se uz prodor modernizacijskih procesa koji su počeli rastakati temelje patrijarhalne obitelji. Tradicionalno viđene rodne uloge, naporan težački život i pritisak sredine činili su pojedince sklonim suicidalnim mislima, dok su se mentalne bolesti smatrale sramotom i stigmom, a obraćanje stručnjaku za pomoć nije postojalo čak ni kao opcija.¹¹⁶

I neka zanimanja u gradovima, za koja je karakteristično da radna sredina pokazuje velika očekivanja od pojedinca ili postoji visok stupanj odgovornosti, koja vodi preopterećenosti i sagorijevanju, kao i stroga kontrola i disciplina nadređenih tijela, više se vežu uz pojavu suicida (npr. Zdravstveni djelatnici ili voditelji kompanija). Rizična zanimanja su, također, mogla biti faktor rizika za suicid, poput rada u policijskim snagama¹¹⁷ ili na mjestima na kojima postoji velika mogućnost ozljede na radu. Zanimanja koja su vezana uz nesigurnu zaradu i egzistenciju, poput najamnih ili nekvalificiranih radnika, također spadaju u ovu grupu.

Od 88 slučajeva suicida u bosanskohercegovačkim gradovima na prijelazu stoljeća, za njih 16 nije navedeno koji je bio profesionalni profil suicidenta. Od preostala 72 slučaja, u kojima je zanimanje osobe koja je počinila suicid navedeno, najviše se ističu pojedinci koji su u trenutku izvršenja čina bili u vojnoj službi (27,77 %).¹¹⁸ Osim stroge discipline, kontrole, visokog stupnja odgovornosti koja se očekivala od vojnih lica, i neki drugi faktori doprinosili su sklonosti ove populacije izvršenju suicida. „Griješiti“ vezani uz život van vojne službe ili kad je pojedinac bio na dopustu te svijest o mogućoj

114 Nakon Sarajeva, jedino se još ističe Mostar s deset slučajeva.

115 Između prvog i posljednjeg popisa stanovništva Sarajevo je imalo više nego uduplan broj stanovnika: od 21 377 (1879.) do 51 919 (1910.). Gradska populacija povećana je u tih trideset godina za 143 %. Donia, *Sarajevo: A Biography*, 64.

116 Roy, Knežević Hočevar, „Listening to a Silent Crisis“, 244, 246. Da se mentalne bolesti nisu na vrijeme liječile pokazuje i slučaj Juse R. iz sela Jezurine u kotaru Jajce. On je u žandarmerijskom izvještaju označen kao „lakouman“. Suicid je izvršio tako što se zaključao u sobu i zaklao. ABiH, ZVS, 1902, kut. 144, šifra 44-69. Za seoskog starješinu Salku S. iz mjesta Šuice u kotaru Livno navodi se da se ubio hicima iz revolvera „u sumornom stanju“. ABiH, ZVS, 1904, kut. 22, šifra 24-71. Za Trifka G., rodom iz sela Udrežnja kod Nevesinja, koji se ubio bacivši se u duboku jamu, navodi se da je „nenadano poludio“. „Skočio u jamu“, *Sarajevski list*, 10. 12. 1909., 2-3.

117 Dragišić Labaš, *Samoubistvo*, 86.

118 Svi zabilježeni slučajevi dogodili su se u vrijeme mira. U ovom se radu ne obrađuje razdoblje Prvog svjetskog rata zbog nedostupnosti podataka. No, neka istraživanja pokazuju da se broj suicida u ratu smanjuje. Nikić, „Samoubojstvo: Psihodinamika, prevencija i moralno vrednovanje“, 186. Pretpostavka je da se ovo događa zbog toga što se agresivnost pojedinca okreće od sebe ka van, prema okruženju.

kazni često su imali fatalan ishod.¹¹⁹ Nekad je to mogla biti kronična ili duga bolest, tijekom koje se pojedinac nije mogao nositi s boli ili s osjećajem manje vrijednosti zbog ograničenja koja je bolest donosila, pogotovo u vojnom okruženju.¹²⁰ Teško tjelesno oboljenje moglo je voditi i izazovima vezanim uz mentalno zdravlje,¹²¹ baš kao i nesretna ljubav¹²² te nesređene obiteljske prilike.¹²³

U gradskim sredinama suicid je među žandarima bio zastupljen sa 6,94 %, no žandari su suicide izvršavali i u ruralnim područjima, ovisno o tome gdje su bili stacionirani. Suicid među ovom populacijom je, jednako kao i među vojnicima, bio jako raširen. Samo 1911. godine zabilježeno je šest suicida među žandarima.¹²⁴ Broj suicida u navedenoj godini bio je toliki da je vodio k jedinstvenom slučaju reagiranja Zemaljske vlade. Naime, prema njezinim saznanjima, samo od listopada do prosinca 1911. godine prijavljena su četiri suicida žandara. Zemaljska vlada tražila je od Žandarmerijske komande u Sarajevu informacije o eventualnim drugim sličnim slučajevima. Također, zatraženo je da se povedu istražne aktivnosti glede motivacije koja je stajala iza navedenih djela.¹²⁵

Ovo je istraživanje pokazalo da su postojala tri dominantna motiva koja su stajala iza žandarskih suicida. Jedan je od njih vođenje neurednog života van vojarne. Ovakav život često je bio praćen pijanstvom i izgredima.¹²⁶ Drugi je motiv bio nedostatak entuzijazma u službi i nemogućnost da se nosi sa zahtjevima žandarskog poziva.¹²⁷ Najdominantniji je motiv vezan uz različite nepravilnosti u izvršavanju službe te strah od moguće kazne.¹²⁸

119 Izvjesni kaplar D. pobjegao je iz vojne službe budući da je nagomilao dosta dugova, a bio je optužen i za neke krađe. Na koncu je izvršio suicid. „Samoubijstvo u Sarajevu“, *Sarajevski list*, 2. 4. 1882., 2.

120 F. G., kapetan u glavnom štabu ubio se iz revolvera u svojoj sobi u hotelu Evropa. „Samoubijstvo“, *Sarajevski list*, 27. 1. 1888., 1.

121 Pukovnik Vilhelm E., koji je bio uvažavan i imao simpatije društva, ubio se iz revolvera u svojem uredu. Pretpostavljalo se da ga je „trenutno živčano uzbuđenje“ navelo na ovaj čin. „Samoubijstvo“, *Sarajevski list*, 21. 6. 1889., 1. Prije toga je pao s konja nakon čega je bio obolio. Iako se tjelesno oporavio, moguće je da je ova epizoda ostavila traga na njegovo mentalno zdravlje.

122 Desetnik Gejza M. ustrijelio se u krčmi „K veselu vojniku“ radi nesretne ljubavi. On je bio zaljubljen u krčmarevu kći, no ona nije bila zainteresirana za ljubavnu vezu s njim. „Samoubijstvo“, *Bošnjak*, 9. 6. 1892., 3.

123 Poručnik Peters ustrijelio se radi duge bolesti i nesređenih obiteljskih prilika. Nije precizirano o kakvim problemima je bilo riječi. „Samoubijstvo oficira“, *Bošnjak*, 15. 1. 1894., 3.

124 ABiH, ZVS, 1911, kut. 116, šifra 25-111; kut. 134, šifra 30-19.

125 ABiH, ZVS, 1911, kut. 134, šifra 30-19/35.

126 Ivan G., žandar druge klase, ubio se iz službenog oružja u proljeće 1900. godine. Istraga je pokazala da je on često bio kažnjavao i to toliko da je očekivao da će biti otpušten iz službe. Svojim kolegama je dugovao toliko novca da kada bi i dobio plaću, nakon otplate duga, ostajale bi mu svega 2 forinte. Bio je i u nekoj ljubavnoj vezi koja je okončana njegovim premještanjem, a na dan kada se ubio vratio se u vojarnu u pijanom stanju. ABiH, ZVS, 1900, kut. 155, šifra 24-28.

127 Žandar Sava G. iz postaje Bosanska Krupa pokušao je izvršiti suicid „wegen Unlust zum dienen“. Pokušao se usmrtili dok je bio u pijanom stanju. ABiH, ZVS, 1914, kut. 63, šifra 25-129/2. Moja pretpostavka je da je on sam naveo motiv za suicid s obzirom na to da je ovaj pokušaj preživio.

128 Žandarmerijski voditelj postaje Šipovica u kotaru Gacko ubio se iz svog oružja zbog straha od kazne. Naime, on je napustio vojarnu bez dopuštenja, radi ljubavnih odnosa koji nisu precizirani. ABiH, ZV, 1904, kut. 26, šifra 27-699. Voditelj žandarmerijske postaje Nikola S. ubio se nakon što je izvršen

No, među svim slučajevima suicida unutar žandarmerijskog korpusa, jedan se posebno ističe, i to iz više razloga. U pitanju je slučaj Nikolausa P. Iz žandarmerijske postaje u Brčkom. Njegova je smrt jedinstvena zbog toga što je iza sebe ostavio dva oproštajna pisma, od kojih je jedno sačuvano u građi (ne u originalu nego u prijepisu). S obzirom na to da je u tom pismu optužio svoje nadređene za nepravdu i loše upravljanje poslovima postaje, njegov suicid je temeljito istražen, a sva dokumentacija iz istrage sačuvana.¹²⁹

Iako njegovo kratko pismo nije sačuvano u originalu, te postoji mogućnost da je kod prijepisa dio izostavljen ili izmijenjen, ono je jako važno jer otkriva motive Nikolausova suicida. On u prvi plan stavlja nepravdu koja vlada u žandarmerijskom korpusu, ali ukazuje i na stres koji je trpio zbog postupaka nadređenog. Svoje je kolege optužio za neregularnosti u vođenju službe navodeći da je on gonio zlikovca koji mu je pobjegao, pa iako je o tome sastavio izvještaje, uništio ih je jer bi ih drugi „lažljivo ispravili“. Pismo je završio rečenicom: „Žalostan je oružnički zbor za Bosnu i Hercegovinu!“¹³⁰

Specijalna komisija¹³¹ je pregledala prostoriju u tijelo suicidentu. Napravljena je detaljna skica prostorije s položajem tijela i opisom rana. Ustanovljeno je da je smrt nastala dijelom zbog krvarenja. Utvrđeno je da nema sumnje da se Nikolaus P. Sam ubio. Liječnik je napravio i zaseban izvještaj u kojemu je opisao ranu od metka, ustanovio da je riječ o suicidu i da obdukcija nije potrebna.¹³²

Sučaj Nikolausa P. Otkriva svu ogorčenost pojedinca zbog onoga što je on doživljao kao socijalnu nepravdu, dok su se tijela vlasti krila iza grešaka pojedinca i čin suicida pravdala strahom od kazne.

No, nisu samo vojnici i žandari osjećali pritisak zbog službe u Bosni i Hercegovini. Slično se može utvrditi i kod osoba koje su bile uključene u civilnu službu te su obavljale razne vrste poslova za zemaljsku upravu. Čak 14,99 % suicida u gradovima odnosilo se na činovnički stalež. U nekim je slučajevima motiv za suicid bio nesavjesno obavljanje poslova te se vjerovalo da je pojedinac birao smrt kako ne bi odgovarao za svoje postupke.¹³³ Kod nekih je bio prisutan osjećaj melankolije, a moguće i osjećaj otuđenosti, uzevši u obzir da ih je služba dovela u nepoznatu zemlju, daleko od obitelji i doma.¹³⁴

inspekcijski pregled vojarne. Iako nije navedeno da bi to moglo biti uzrok, ipak je u izvještaju naglašeno da se suicid dogodio nakon inspekcijskog pregleda. ABiH, ZVS, 1912, kut. 106, šifra 30-19.

129 ABiH, ZVS, 1912, kut. 106, šifra, 30-19/35.

130 Naslov pisma je „Posljedni oproštaj“. Prijepis je napravio Hessely u Tuzli 30. 9. 1912. godine. ABiH, ZVS, 1912, kut. 106, šifra, 30-19/35.

131 Kotarski liječnik Hans Czinner, nadporučnik Franz Vidas i žandarmerijski komandant Samuel Rozemann.

132 ABiH, ZVS, 1912, kut. 106, šifra 30-19/35. Čini se da je Žandarmerijska komanda u Sarajevu htjela pokrenuti sudsku istragu.

133 Upravnik poštanskog ureda u Vitini, Ferdinand G., pokušao se ubiti otvaračem za pisma. Vjerovalo se da je to moglo imati veze s pronevjerom novca, no tek je trebala biti provedena istraga u tom pravcu. U jednom dopisu upućenom Okružnoj oblasti Mostar čak se tvrdilo da nije bilo pronevjere. No, slučaj nije zaključen do kraja. ABiH, ZVS, 1911, kut. 117, 25-129.

134 Melankolija se navodi kao motiv suicida kanceliste Kotarskog ureda u Maglaju - Franje S. „Samoubojstvo“, *Bošnjak*, 27. 10. 1898., 3.

Zasićenost životom,¹³⁵ strah od životnih izazova, nedijagnosticirane mentalne bolesti, nemoralan život,¹³⁶ samo su neki od motiva koji se navode u građi kao razlog suicida.

Ipak, jedan od najdirljivijih novinskih članaka posvećen je slučaju suicida kotarskog predstojnika Wanyura u Brčkom, porijeklom iz Galicije. Iako se ističe da je njegov čin izazvao senzaciju među zemaljskim činovnicima jer je Wanyura djelovao „pod povoljnim okolnostima“, tekst je napisan s velikim uvažavanjem ovog službenika. Dan je kratak osvrt na njegovu karijeru, dolazak u Bosnu 1883. godine, a potom je istaknuto da je bio „sposoban, savjestan, vrijedan i obljubljen“. Tekst je završen rečenicom „Vječan mu spomen!“¹³⁷

Općenito je bosanski tisak pokazivao malo želje za senzacionalističkim izvještavanjem o suicidima. Svi su tekstovi uglavnom bili kraćeg formata, s osnovnim podacima o počinitelju, načinu i mjestu izvršenja suicida. Naslovi nikada nisu nastojali privući pažnju čitalačke publike, a informacije su napisane u sporednim rubrikama. Jedina zamjerka izvještavanju o suicidu u ovo vrijeme jest navođenje punog imena i prezimena suicidenta te nagađanje o motivima toga čina.¹³⁸

Iz svega navedenog moguće je izvući zaključak da suicid, iako kao pojava više prisutan u gradu, zapravo nije zaobilazio nijednu socijalnu kategoriju,¹³⁹ nije nužno morao biti vezan uz stupanj obrazovanja, socijalni i bračni status¹⁴⁰ ili neku poziciju. Zajednički nazivnik za sve analizirane slučajeve suicida jesu sigurno motivi koji su pojedince navodili na ovaj čin, o čemu će biti riječi u nastavku teksta.

135 Ferdinand Mavro E., računarski pristav kod Ravnateljstva bosanskih željeznica ubio se zbog toga što mu je, navodno, dosadio život. „Samoubojstvo“, *Bošnjak*, 20. 9. 1894., 3.

136 Izvjesni Cetti imao je aferu s udanom ženom. Izlaz iz proгона koji je organizirao njezin suprug s policijom izbjegao je suicidom. „Pokušano umorstvo i samoubijstvo u Sarajevu“, *Sarajevski list*, 24. 7. 1887., 2. Zvonimir G., praktikant u poreznom uredu u Derventi objesio se zbog „taskalašenog života“. „Samoubijstvo“, *Sarajevski list*, 18. 1. 1891., 2.

137 „Čitula“, *Sarajevski list*, 15. 11. 1891., 2.

138 Krajem 19. stoljeća otvoreno je i pitanje utjecaja novinskih izvještavanja o suicidima na izvršenje novih takvih slučajeva. Tako je, npr., Kongres talijanskih liječnika u Pisi zaključio da tisak uistinu jest doprinosio povećanju suicida jer su potanko opisivali ranije slučajeve. Kongres se založio za ideju da se u budućnosti kronika suicida izostavi iz političkih listova. „Samoubojstvo i novinstvo“, *Liečnički viestnik*, 1878, br. 12, 197-198.

139 Neka druga zanimanja koja su spomenuta u izvorima, a povezana su sa slučajevima suicida su: vlasnik kavane, trgovac, zlatar, opančar, apotekar, bolnički poslužitelj itd.

140 Od 143 slučajeva suicida i pokušaja izvršenja suicida, u samo 30 slučajeva naveden je bračni status suicidenta. Od toga se u 11 slučajeva spominje samo supružnik, u 14 supružnik i djeca, dok se pet slučajeva odnosi na muškarce i žene koji su imali status udovca/ice. Posebno je dirljiv slučaj suicida Josefa D. koji si je oduzeo život u lipnju 1905., godinu dana nakon što mu je umrla supruga. Josef je ostao sam s petero djece u dobi od 3 do 15 godina. U pismu koje je ostavio Josef je napisao da bi njegova djeca mogla biti smještena u sirotište u Banja Luku. No, njegova želja nije ispoštovana. Naime, najstarija kći Anna (15) već je radila kao sluškinja te je tretirana kao odrasla osoba dok je Kotarski ured u Sarajevu dopustio da jedan par bez djece usvoji najmlađeg Johanna (3), a ostalo troje djece privremeno je predano hraniteljskoj obitelji. ABIH, ZVS, 1905, kut. 29, šifra 24-77.

Između života i smrti: Motivi i način izvršenja suicida

„...ono što nazivamo statistikom motiva samoubistva je zapravo statistika mišljenja koja o ovim motivima imaju činovnici...“¹⁴¹ Jedan od najkompleksnijih aspekata proučavanja suicida jest pozadinska priča koja stoji iza razloga koji su do tog čina doveli. Ako iza suicidenta nije ostalo oproštajno pismo, u kojem se jasno navodi razlog zbog kojeg je osoba počinila suicid,¹⁴² o motivima ovog čina pretpostavke iznose članovi obitelji, prijatelji i poznanici.

Postoji niz upozorenja prije nego što se sam čin dogodi, koja se nazivaju presuicidalni sindrom, a koja mogu ukazivati na problem. Tu spadaju umanjena aktivnost, razdražljivo ili agresivno ponašanje, umor, apatija, osjećaj beznada i usamljenosti. Detektiranje ovih pokazatelja, da osoba ima suicidalne misli, od iznimnog je značaja. Također, treba obratiti pažnju na suicidogene faktore poput ovisnosti, mentalnih oboljenja, zlostavljanja, loših zdravstvenih prilika ili nezavidne ekonomske situacije.¹⁴³ Jasno, suicidalnom činu ne vodi samo jedan od navedenih problema. Suicid je rezultat kompleksne situacije u životu pojedinca i često predstavlja kombinaciju različitih suicidogenih faktora.¹⁴⁴

U ovom su istraživanju motivi izvršenja suicida zapravo tek skup pretpostavki koje su o tom činu i tome što je njemu vodilo iznosili članovi obitelji i prijatelji suicidenta, a (nekritički) preuzimali i registrirali službenici zemaljske uprave i novinari. Koliko je metoda psihološke autopsije temeljito provođena u to vrijeme, teško je reći.¹⁴⁵ Za zemaljsku upravu važnija je bila konstatacija da je isključen kažnjivi čin - slučaj suicida značio je jednostavniji pristup, jer bi se nakon konstatirane smrti i eventualne opservacije o tome zašto je suicid počinjen, tijelo suicidenta slalo na ukop.

Iako razlozi zbog kojih je neka osoba odlučila sebi oduzeti život u arhivskoj građi ili štampi nisu uvijek bili precizno navedeni i, naglašavam, tek su puka nagađanja o motivima suicida, neki se zaključci ipak mogu donijeti. U nekim slučajevima navedeno je

141 Dirkem, *Samoubistvo*, 161.

142 Ponekad su ova pisma sastavljena iz pragmatičnih razloga, da se daju smjernice što će se učiniti s imovinom suicidenta i sl. Ne mora svako oproštajno pismo biti nužno „prozor u dušu“ suicidenta. Primjera radi, kad si je u Sarajevu oduzeo život udovac Josef D., u pismu koje je ostavio dao je samo upute glede njegovo petero djece, što treba učiniti s njima. Njegov emocionalni svijet, unutarnje borbe i motiv koji ga je do čina doveo nisu navedeni, inače bi službenici koji su o ovom slučaju izvještavali to jasno naveli. ABiH, ZVS, 1905, kut. 29, šifra 24-77.

143 Diatlovskaja, „Što nam o prevenciji suicida mogu reći oproštajna pisma?“, 123.

144 Jedan od najpoznatijih suicida slavnih osoba je onaj velikog pisca Ernesta Hemingwaya. On si je oduzeo život pucnjem u glavu ljeti 1961. godine. To mu je bio četvrti i posljednji pokušaj. Više je faktora utjecalo na njegovu sklonost suicidalnim mislima: alkoholizam, predispozicija za promjene raspoloženja (kojima je moglo doprinijeti nekoliko ozljeda glave), odrastanje u disfunkcionalnoj obitelji, bipolarni poremećaj, depresija, melankolija, naznake narcisizma. U njegovoj obitelji suicid su počinili njegov otac, brat i sestra. Pogledati Martin, „Ernest Hemingway, A Psychological Autopsy of Suicide“, 351-361.

145 U Hrvatskoj je to bilo na zavidnoj razini. Pogledati primjer psihološke autopsije stručne osobe u slučaju Antuna Lukića. Žirovčić, „Umobolnik ženo- i samoubojica“, 3-8.

više razloga iz kojih je pojedinac mogao počiniti suicid, a iz Tablice 6. moguće je vidjeti koji se motivi najčešće pojavljuju i u kojoj mjeri.

Motivi	Postotak (%)
Nestabilno psihičko stanje / duševna bolest ¹⁴⁶	20,40
Bolest ili tjelesna bol	17,34
Strah od kazne	16,32
Nesretna ljubav	6,38
“Neuredan” život ¹⁴⁷	6,38
Obiteljski problemi	4,96
Siromaštvo	4,25
Alkoholizam	3,54
Tuga za izgubljenim članom obitelji	3,54
Strah od društvene stigme ¹⁴⁸	3,54
Zasićenost životom	2,12
Drugo	11,23

Tablica 6. (Motivi izvršenja suicida u habsburškoj Bosni)

Rezultati prikazani u ovoj tablici potvrđuju zaključke suvremenih istraživanja da je suicid najčešće vezan uz različita psihička stanja i mentalne bolesti koje mogu voditi k oduzimanju vlastitog života. Nažalost, izvori ne otkrivaju je li netko od suicidenata bio podvrgnut liječničkom tretmanu i je li imao uspostavljenu dijagnozu vezanu za mentalna oboljenja. Čak se ni kod osoba koje su pokušale počiniti suicid ne navodi jesu li upućene na liječnički pregled i daljnji tretman.¹⁴⁹

Teška, dugogodišnja i neizlječiva bolest drugi je po redu faktor koji je doprinio suicidalnom ponašanju. Suicidenti iz ove kategorije uglavnom su spadali u osobe starije životne dobi, koje se više nisu mogle nositi s izazovima koje im je donosilo njihovo loše

146 U arhivskim dokumentima i novinskim člancima konstatira se da je netko *poludio*, da je *slabouman* ili da je *nervno opterećen*. No nije nikad navedeno je li netko od suicidenata tražio prije liječničku pomoć i je li mu uspostavljena određena dijagnoza. Stoga je ova rubrika jako široko definirana.

147 Posjećivanje bordela i gostionica, dugovi, ometanje javnog reda i mira.

148 Suicident ili član njegove obitelji učinili su nešto što bi sredina mogla osuditi. Npr. seljak Stojan R. Č. iz mjesta Kruševo u kotaru Stolac objesio se navodno zbog slabe ljetine, ali i zbog toga što mu je kći rodila nezakonito dijete. „Objesio se“, *Sarajevski list*, 7. 7. 1908., 3.

149 Npr. u Zavodu u Stenjevcu nalazili su se štićenici koji su sebi potencijalno mogli nauditi. Seljanka Neža G. pokušala si je više puta, na različite načine, oduzeti život. Zato je bila pod stalnim nadzorom. Korotaj Drača, Malatesti, „Conceptual Analysis and Intellectual History: Moral Insanity and Harm in the *Fin de Siècle* Croatian Psychiatry“, 463. Ovakvi podatci za Bosnu i Hercegovinu trenutno nisu dostupni.

zdravstveno stanje. Izuzetak je mlada majka koja si je oduzela život tijekom poroda koji je navodno trajao četiri dana.¹⁵⁰

Nesretna ljubav i sklonost neurednom životu karakteristični su za osobe mlađe životne dobi. Muškarci su isključivo vezani uz vođenje neprimjerenog života, a dominiraju i u kategoriji nesretne ljubavi, no tu ima i slučajeva suicida žena.¹⁵¹

Strah od kazne karakterističan je za činovnike ili osobe koje su bile u vojnoj službi i žandarmeriji. S obzirom na to da su bili izloženi strogoj kontroli i kažnjavanju svakog prijestupa, nedvojbeno je postojala jedna vrsta pritiska i straha kod ovih kategorija. I tu su prisutni isključivo muškarci, baš kao i u slučajevima u kojima je bila evidentna ovisnost o alkoholu. Kod žena su više prisutni motivi nesređenih obiteljskih okolnosti, tuge zbog gubitka člana obitelji te različita psihička stanja koja su vodila suicidu.

Kad je u pitanju način izvršenja suicida, on može biti jednostavan i kompleksan. U prvom slučaju pribjegava se jedinstvenoj metodi u oduzimanju života dok se kod kompleksnih suicida koristi kombinacija više metoda, koje mogu i ne moraju biti prethodno planirane.¹⁵² U izvorima su zabilježena tek dva slučaja kompleksnog suicida.¹⁵³

Iako se danas kao najčešći načini izvršenja suicida navode usmrćivanje vatrenim oružjem i vješanje,¹⁵⁴ treba imati na umu da metode izvršenja suicida variraju između spolova, razlikuju se unutar određenih zajednica¹⁵⁵ te su vezane uz dostupnost npr. otrovnih supstanci kojima se može izvršiti suicid.¹⁵⁶ Suicid može biti izveden na aktivan (vješanje, upotreba hladnog i vatrene oružja, utapanje, skok s visine) i pasivan način (razne vrste trovanja).¹⁵⁷

U habsburškoj Bosni metode izvršenja suicida evidentirane su u Tablici 7.¹⁵⁸

150 Begija H. iz Čajniča prerezala si je vrat u trenutku kad je njezin suprug napustio prostoriju. „Samoubojstvo“, *Bošnjak*, 11. 8. 1892., 3.

151 Španjolka Luna P. iz Travnika oduzela si je život jer ju je suprug varao. „Samoubojstvo Španjolke“, *Bošnjak*, 27. 10. 1892., 3. U Sarajevu se otrovala strihininom neimenovana djevojka koja je bila kći ljekara. Ostavila je pismo u kojem je navela da ju je na taj čin nagnala nesretna ljubav. „Otrovala se“, *Bošnjak*, 6. 7. 1893., 3.

152 Vapa et al., „Analysis of Suicides in the Province of Vojvodina“, 451.

153 Poručnik M. iz Trebinja prvotno je ispio otrov, potom je sebi presjekao žile, a na koncu si je pucao u srce. „Samoubojstvo oficira“, *Bošnjak*, 31. 12. 1891., 3. Nešto je nevjerovatniji slučaj prometnog pristava Đorđa S. iz Sarajeva. Prvo si je pucao u glavu. Vjerojatno je rana bila površinska jer je nakon toga pokušao srce probosti sabljom, a na koncu se objesio. „Tri samoubojstva“, *Bošnjak*, 23. 6. 1892., 25.

154 Više o tome pogledati Cai et al., „The lethality of suicide methods: A systematic review and meta-analysis“, 121-129.

155 Capstick et al., „The Methods of Suicide“, 33.

156 U Kini ruralna područja imaju tri puta više suicida nego gradovi. Smatra se da je lak pristup pesticidima jedan od razloga za povećanu stopu suicida na selima. Turecki, Brent, „Suicide and Suicidal Behaviour“, 1231-1232.

157 Capstick et al., „The Methods of Suicide“, 33.

158 Načini izvršenja suicida navedeni su u 125 slučajeva, ne računajući simulacije suicida.

Način izvršenja suicida	Postotak
Upotreba vatrenog oružja	47,2 %
Vješanje	20 %
Prerezane vratne žile	12,8 %
Trovanje	7,2 %
Utanje	5,6 %
Probadanje	4,8 %
Skok	4 %
Skok na tračnice	0,8 %

Tablica 7. (Metode/načini izvršenja suicida)

Iz tablice je razvidno da su suicidenti najviše pribjegavali upotrebi vatrenog oružja prilikom oduzimanja vlastitog života.¹⁵⁹ Ovaj podatak ne čudi uzme li se u obzir ranije istaknuta okolnost da je velik broj suicidenata bio zabilježen među vojnicima i žandarmima. Većina njih koristila je službeno oružje kako bi si oduzela život. Korištenje vatrenog oružja više je karakteristično za muškarce, dok je kod žena zabilježen samo jedan takav slučaj. Muškarci su u odnosu na žene više pribjegavali i hladnom oružju, bilo da su ga koristili kako bi si prerezali vratne žile, bilo da su ga koristili za probadanje.

Žene su više bile sklone vješanju, trovanju, utapanju i skoku s visine.¹⁶⁰ To su bile metode koje su im bile više dostupne uzevši u obzir tradicionalne rodne uloge u bosanskohercegovačkom društvu. Kod muškaraca je vješanje također bilo poprilično prisutno, bez obzira na to je li čin izvršen u gradu i na selu (omjer je otprilike isti).

Iz svega navedenog vidljivo je da je izazovno govoriti o motivima suicida i pokušaja suicida. Ako suicident nije iza sebe ostavio oprostajno pismo s jasno navedenim razlozima koji su ga na taj čin naveli, može se samo pretpostavljati što je tome vodilo. Kad su u pitanju načini izvršenja suicida u Bosni na prijelomu stoljeća, oni variraju od jedne do druge zajednice. Također, rodno su uvjetovani. Kod muškaraca je primjetna češća upotreba vatrenog i hladnog oružja te vješanje, dok je kod žena primjetna sklonost manje agresivnim načinima oduzimanja života.

¹⁵⁹ U službenoj statistici zemaljske uprave vješanje je najčešći način izvršenja suicida. Pogledati Tablicu 2.

¹⁶⁰ Neke studije govore u prilog tomu da je kod žena više prisutna svijest o tome da im tijelo prilikom suicida ne bude oštećeno na bilo koji način te zato biraju navedene metode. Čatipović et al., „Razlike između samoubojstva žena i muškaraca na području bjelovarskobilogorske županije“, 76.

Zaključak

Suicid je socijalni fenomen koji podrazumijeva samoinicijativni letalni čin u kojem pojedinac sebi oduzima život. To je posljednja poruka koju pojedinac šalje svojoj sredini. Kao vrlo kompleksna i opasna pojava, suicid je oduvijek privlačio društvenu pozornost te je postao središtem filozofskih, etičkih, medicinskih, socioloških i drugih rasprava. Često osuđivan, rijetko pozdravljan kao čin hrabrosti i racionalnog postupanja, suicid je od srednjeg vijeka kriminaliziran. Trebala su proći stoljeća da se u vrijeme prosvjetiteljstva zauzme nešto drugačiji stav prema ovoj pojavi: od kriminalnog čina suicid je pretvoren u akt očaja, a društvo je pokušalo utvrditi što je bilo u pozadini želje za smrću. S pojavom tzv. moralne statistike, razvojem medicine i modernizacije svakodnevnog života, suicid je tijekom 19. stoljeća medikaliziran i psihopatologiziran. Psihijatri postaju glavni autoriteti u području suicidologije te doprinose konstruiranju istina o ovoj pojavi. Tako se rađa suicidalni subjekt. Sociolozi koji se istraživali ovu pojavu, od kojih se Durkheim posebno ističe, pokušali su ukazati na to da suicid nije nužno individualan čin te da socijalne okolnosti tome daju doprinos. Radeći na statističkim podacima sociolozi su došli do zabrinjavajućih podataka da se stopa suicida u europskim društvima neprestano povećava te je suicid nazvan *bolešću našeg vremena*.

U ovom se radu na osnovi statističkih podataka, neobjavljene arhivske građe i novinskih napisa suicid prati kao kulturni i socijalni fenomen u habsburškoj Bosni. Izvori koji su stajali na raspolaganju ukazuju na to da je prosječna stopa suicida u Bosni i Hercegovini na 100 000 stanovnika u sedam godina iznosila 4, što je daleko manje u odnosu na ostale dijelove Monarhije. Također, iako je broj suicida tijekom vremena rastao, taj porast nije bio ni približno zabrinjavajuć kao npr. u pojedinim dijelovima Cislajtanijske. Analizirana 143 slučaja suicida, pokušaja i simulacije suicida ukazuju na to da se dosta dobivenih rezultata podudara sa suvremenim istraživanjima ovog fenomena u regiji, ali i šire. Tako je veći broj suicidenata prisutan u muškoj populaciji. Ipak, rodni paradoks suicida ovim istraživanjem nije potvrđen: žene su u manje slučajeva pokušale izvršiti suicid, ali kod takvih pokazatelja treba biti oprezan s obzirom na to da su žene pribjegavale manje agresivnim načinima oduzimanja života koji su mogli izgledati kao nesreće. Veća stopa suicida u gradskim sredinama također je potvrđena. Posebno je zabilježena među vojnim licima, žandarima i činovnicima, dakle onim kategorijama stanovništva čiji je posao podrazumijevao visok stupanj kontrole i odgovornosti. Muški suicidenti uglavnom su pripadali srednjoj životnoj dobi, kad su rodno utemeljena očekivanja patrijarhalnog društva najveća, dok je kod žena to uglavnom mlađa životna dob zbog nesretne ljubavi i nesređenih obiteljskih prilika.

Kod metoda izvršenja suicida rezultati analize izvora i službena statistika se ne poklapaju. Vješanje je najčešći način oduzimanja vlastitog života prema službenoj statistici, dok je analiza izvora pokazala da je to vatreno oružje. Svakako, danas su to dvije vodeće metode kod izvršenja suicida. Muškarci su skloniji upotrebi vatrenog i hladnog oružja te vješanju. I žene su pribjegavale vješanju, ali i utapanju, trovanju i skoku s visine.

Najveći izazov kod istraživanja suicida predstavlja utvrđivanje razloga koji su pojedince naveli za čin oduzimanja vlastitog života. Ako nema oproštajnog pisma, može se govoriti tek o skupu pretpostavki koje pojedinci iz neposredne sredine suicidentata i stručnjaci formiraju nakon što netko počinu suicid. Ipak, najčešće su to, a ovo istraživanje je to i potvrdilo, razna psihološka stanja i mentalne bolesti, nezavidna zdravstvena situacija, psihička ili tjelesna bol, gubitak položaja ili posla, alkoholizam, nesretna ljubav i sl. Iz izvora nije vidljivo jesu li osobe koje su pokušale počiniti suicid, a koje su na vrijeme pronađene, bile upućivane na liječničku obradu, nadzor i tretman. Koliko se sustav uistinu bavio tim problemom, teško je reći. Sudeći po novinskim napisima, sredina je imala suosjećanja prema suicidentima i obiteljima iz kojih su potjecali. U njima nisu vidjeli grešnike i zločince, nego žrtve nesretnih životnih okolnosti.

Izvori i literatura

Arhivski izvori

- ABiH: Bosna i Hercegovina, Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo
- Zemaljska vlada Sarajevo (ZVS)
- Zajedničko ministarstvo financija (ZMF)

Objavljeni izvori

- Das Sanitätswesen in Bosnien und der Hercegovina (1878 - 1901)*. Sarajevo: Landesregierung für Bosnien und die Hercegovina, 1903.
- Izveštaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906*. Zagreb: Zajedničko ministarstvo financija, 1906.
- Sladović pl. Sladojevički, Eugen. *Priručnik zakona i naredaba za upravnu službu u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Vlastita naklada, 1915.
- Suicide in the World: Global Health Estimates*. Ženeva: WHO, 2019.

Tisak

- Bošnjak* (Sarajevo), 1892, 1894, 1896 - 1898.
- Liečnički viestnik* (Zagreb), 1878.
- Sarajevski list* (Sarajevo), 1880, 1882, 1887 - 1889, 1891 - 1893, 1908, 1909.

Literatura

- Arendt, Florian. „Reporting on Suicide Between 1819 and 1944: Suicide Rates, the Press, and Possible Long-Term Werther Effects in Austria“. *The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention* 39 (2018), br. 5: 344-352.
- Arendt, Florian. „The Press and Suicides in the 19th Century: Investigating Possible Imitative effects in Five Territories of the Austro-Hungarian Empire“. *OMEGA - Journal of Death and Dying* 81 (2018), br. 3: 424-435.

- Ausenda, Giorgio; Lester, David; Yang, Bijou. „Social Correlates of Suicide and Homicide in the Austro-Hungarian Empire in the 19th Century“. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience* 240 (1991), 301-302.
- Baccarini, Elvio. „Utilitarizam, unutarnja perspektiva i pitanje samoubojstva“. *Filozofska istraživanja* 31 (2011), br. 2: 263-275.
- Beccaria, Cesare. *‘On Crimes and Punishments’ and Other Writings*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Bergler, Edmund. „Suicide: Psychoanalytic and Medicolegal Aspects“. *Louisiana Law Review* 8 (1948), br. 4: 504-533.
- Biro, Mikloš. *Samoubistvo - psihologija i psihopatologija*. Beograd: Nolit, 1982.
- Blackshaw, Gemma; Wieber, Sabine, ur. *Journeys into Madness: Mapping Mental Illness in the Austro-Hungarian Empire*. New York; Oxford: Berghahn Books, 2012.
- Bowman, William. „Despair unto Death? Attempted Suicide in Early 1930s Vienna“. *Austrian History Yearbook* 39 (2008), 138-156.
- Cai, Ziyi; Junus, Alvin; Chang, Qingsong; Yip, Paul S.F. „The lethality of suicide methods: A systematic review and meta-analysis“. *Journal of Affective Disorders* 300 (2022): 121-129.
- Camus, Albert. *The Myth of Sisyphus*. New York: Penguin Books, 1979.
- Capstick, Alan. „The Methods of Suicide“. *Medico-Legal Journal* 29 (1961), br. 1: 33-38.
- Cusack, Carole M. „Self-Murder, Sin, and Crime: Religion and Suicide in the Middle Ages“. *Journal of Religion and Violence* 6 (2018), br. 2: 206-224.
- Čatipović, Vinko; Degmečić, Dunja; Drobac, Dunja; Čatipović, Marija; Šklebar, Duška. „Razlike između samoubojstva žena i muškaraca na području bjelovarsko-bilogorske županije“. *Socijalna psihijatrija* 43 (2015), br. 2: 73-86.
- Diatlovska, Stefani. „Što nam o prevenciji suicida mogu reći oproštajna pisma?“. *Psychē* 3 (2020), br. 1: 121-130.
- Digryte, Laura; Zemaitiene, Nida; Baniene, Irina; Sap, Valija; Juskiene, Alicja; Liaugaudaite, Vilma. „Methodological Insights from a Psychosocial Autopsy Study of Adult Suicide“. *Psihologija* 54 (2021), br. 4: 397-409.
- Dirkem, Emil. *Samoubistvo*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1997.
- Donia, Robert J. *Sarajevo: A Biography*. London: Hurst&Company, 2006.
- Dragišić Labaš, Slađana M. *Samoubistvo - različiti diskursi*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet, 2019.
- Eghigian, Greg. „A ‘Sickness of Our Time’: How Suicide First Became a Research Question“. *Psychiatric Times* 35 (2018), br. 4: 351-361.
- Farberow, Norman L. *Bibliography on Suicide and Suicide Prevention (1897 - 1957, 1958 - 1970)*. Rockville: National Institute of Mental Health, 1972.
- Ferenčić, Antun; Šoša, Ivan; Stemberg, Valter; Cuculić, Dražen. „Utanjanje u sudskoj medicini: pregled i incidencija kroz 30 godina na Zavodu za sudsku medicinu i kriminalistiku u Rijeci“. *Medicina fluminensis* 54 (2018), br. 2: 108-117.
- Freud, Sigmund. „Mourning and Melancholia“. U: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, ur. James Strachey. London: The Hogarth Press; The Institute of Psycho-Analysis, 1957, 243-258.
- Greif, Avner. „Cliometrics After 40 Years“. *Papers and Proceedings of the Hundred and Fourth Annual Meeting of the American Economic Association* 87 (1997), br. 2: 400-403.

- Hamilton, Andrew J. „Four Famous Suicides in History and Lessons Learned: A Narrative Review“. *Mental Health and Prevention* 4 (2016), br. 3-4: 138-145.
- Hamilton, James W. „Freud and the Suicide of Pauline Silberstein“. *Psychoanalytic Review* 89 (2002), br. 6: 889-909.
- Johnston, William. *The Austrian Mind: An Intellectual and Social History, 1848-1938*. Los Angeles: University of California Press, 1972.
- Kasumović, Amila. „Maskulinitet, mizoginija i modernizacija: Seksualno i tjelesno nasilje nad ženama u habsburškoj Bosni“. U: *Nasilje nad ženama: Diskursi, perspective, lekcije iz bh. povijesti*, ur. Fahd Kasumović. Berlin; Sarajevo: UNSA - Filozofski fakultet; Fondacija Heinrich Böll, 2024, 169-217.
- Kodaka, Manami; Matsumoto, Toshihiko; Yamauchi, Takashi; Takai, Michiko; Shirakawa, Norihito; Takeshima, Tadeshi. „Female Suicides: Psychosocial and Psychiatric Characteristics Identified by a Psychological Autopsy Study in Japan“. *Psychiatry and Clinical Neurosciences* 71 (2017), br. 4: 271-279.
- Kölves, Kairi; Ross, Victoria; De Leo, Diego. „Suicide in Cities“. U: *Urban Mental Health*, ur. Dinesh Bhugra et al. Oxford: Oxford University Press, 2019, 239-248.
- Korotaj Drača, Vinko; Malatesti, Luca. „Conceptual Analysis and Intellectual History: Moral Insanity and Harm in the Fin de Siècle Croatian Psychiatry“. *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 47 (2021), br. 2: 451-475.
- Korotaj Drača, Vinko. „Osobe manje duševne vrijednosti: Ludilo i zločin u Hrvatskoj na prijelazu stoljeća“. U: *Ljudi s margine - Prilozi iz socijalne historije Banske Hrvatske u 19. stoljeću*, ur. Luka Pejić. Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku, 2024, 301-327.
- Kovács, Janka. „Poor, Sick, and Mad: Treating the Mentally Ill in the Hungarian Hospitals of the Brothers of Mercy (1740-1830)“. *European Journal for the history of Medicine and Health* 81 (2024), 74-108.
- Kruševac, Todor. *Bosansko-hercegovački listovi u XIX veku*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1978.
- Laios, K.; Tsoukalas, G.; Havaki-Kontaxaki, B.; Karamanou, M.; Androutsos, G. „Suicide in Ancient Greece“. *Psychiatriki* 25 (2014), br. 3: 200-207.
- Lester, David. „An Empirical Examination of Thomas Masaryk's Theory of Suicide“. *Archives of Suicide Research* 3 (1997), br. 2: 125-131.
- Lu, Da-Yong; Wu, Hong-Ying; Cao, Shan; Che, Jin-Yu. „Historical Analysis of Suicide“. *Journal of Transnational Genetics and Genomics* 4 (2020), br. 3: 203-209.
- Marsh, Ian. *Suicide, Foucault, History and Truth*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Martin, Christopher D. „Ernest Hemingway, A Psychological Autopsy of Suicide“. *Psychiatry* 69 (2006), br. 4: 351-361.
- Masaryk, Tomáš G. *Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung der modernen Civilisation*. Beč: Verlag von Carl Konegen, 1881.
- McNicolas, Fiona. „Suicide in Europe: an on-going public health concern“. *Socijalna psihijatrija* 45 (2017), br. 1: 22-29.
- Mestas, Manina; Arendt, Florian. „Suicide Reporting in the Nineteenth Century: Large-Scale Descriptive Content Analysis of Austrian Newspapers“. *Media History* 29 (2023), br. 3: 305-320.
- Meyer, Cheryl L.; Irani, Taronish H.; Hermes, Katherine A.; Yung, Betty. *Explaining Suicide: Patterns, Motivations, and What Notes Reveal*. London: Academic Press, 2017.

- Minois, Georges. *History of Suicide: Voluntary Death in Western Culture*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1999.
- Motta, Emilio. *Bibliografia del Suicidio*. Milano: Bellinzona, 1890.
- Murray, Alexander. *Suicide in the Middle Ages. Volume 1: The Violent Against Themselves*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Murray, Alexander. *Suicide in the Middle Ages. Volume 2: The Curse on Self-Murder*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Murray, Alexander. „Suicide in the Middle Ages“. *Synergy: Psychiatric Writing Worth Reading* 18 (2012), br. 5: 1-5.
- Nikić, Mijo. „Samoubojstvo: Psihodinamika, prevencija i moralno vrednovanje“. *Obnovljeni život* 5 (1995), br. 2: 185-199.
- Nyiri, J. C. „Philosophy and Suicide - Statistics in Austria Hungary: Variations on a Theme of Masaryk“. U: *On Masaryk: Texts in English and German*, ur. Josef Novák. Amsterdam: Rodopi, 1988, 291-316.
- Omerbegović, Emina; Alispahić, Sabina. „Suicid: Mitovi i znanstvene spoznaje“. *Sophos* 13 (2020), 137-151.
- Ortmayr, Norbert. „Selbstmord in Österreich 1819 - 1988“. *Zeitgeschichte* 17 (1990), br. 5: 209-225.
- Pavliček, Josip; Milivojević Antoliš, Lana; Matijević, Anita. „Neke rodne karakteristike počinitelja ubojstava i pokušaja ubojstava u obitelji“. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 19 (2012), br. 2: 917-934.
- Pickering, W. F. S.; Walford, Geoffrey, ur. *Durkheim's Suicide: A Century of Research and Debate*. London; New York: Routledge, 2000.
- Radošević, Milan. „Umorni od života: Samoubojstva u Istarskoj provinciji za talijanske uprave između dva svjetska rata“. *Problemi sjevernog Jadrana* 16 (2017), 79-102.
- Radušić, Minela. „Simfonije neuroze kroz prizmu europske modernosti i institucionalne moći nad ljudskim tijelom: tretman mentalnih bolesnika iz Bosne i Hercegovine (1878. – 1914.)“. *Povijesni prilozi* 44 (2025), br. 69: 219-246.
- Rankin, Andrew. *Seppuku: A History of Samurai Suicide*. Tokyo; New York: Kodansha International, 2011.
- Rennison, Nick. *Freud & Psychoanalysis*. Harpenden: Pocket Essentials, 2001.
- Rosanda Žigo, Iva; Brajković, Marija. „Zastupljenost i načini novinskog predstavljanja priča o samoubojstvu na primjeru Bjelovarskog lista (u razdoblju 2009. - 2015. godine)“. *Radovi zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad HAZU u Bjelovaru* 15 (2021), 195-217.
- Rost, Hans. *Bibliographie des Selbstmord*. Augsburg: Haas und Graherr, 1927.
- Rothauge, Richard. *Der Selbstmord als mitversichertes Ereignis der Todesfallversicherung (Eine moralstatistische metodologische Studie)*. Berlin: Mittler&Sohn, 1911.
- Roy, Philippe; Knežević Hočvar, Duška. „Listening to a Silent Crisis: Men's Suicide in Rural Farming Communities in Slovenia“. *Revija za socijalnu politiku* 26 (2019), br. 2: 241-254.
- Seferović, Jelena. „Perspectives on Suicide: Bosnian and Herzegovinian and Croatian Views from the 1880s to the 1930s“. *Prispevki za novejšo zgodovino* 64 (2024), br. 2: 77-96.
- Shelef, Leah. „The Gender Paradox: Do Men Differ from Women in Suicidal Behavior?“ *Journal of Men's Health* 17 (2021), br. 4: 22-29.
- Slijepčević, Dušanka. „Validnost Dirkemove klasične studije samoubistva u XXI vijeku: Studija slučaja – Bosna i Hercegovina“. *Sociološki diskurs* 15 (2018), 25-64.

- Souza Minayo; Maria Cecilia; Gonçalves Cavalcante, Fátima. „Suicide in Elderly People: Literature Review“. *Revista de Saúde Pública* 44 (2010), br. 4: 1-7.
- Striković, Jovan N. *Samoubistvo i apsurd*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1982.
- Taylor, Chloë. „Birth of Suicidal Subject: Nelly Arcan, Michel Foucault, and Voluntary Death“. *Culture, Theory and Critique* 56 (2015), br. 2: 187-207.
- Tierney, Thomas F. „Suicidal Thoughts: Hobbes, Foucault and the Right to Die“. *Philosophy and Social Criticism* 32 (2006), br. 5: 601-638.
- Tierney, Thomas F. „The Governmentality of Suicide: Peuchet, Marx, Durkheim, and Foucault“. *Journal of Classical Sociology* 10 (2010), br. 4: 357-389.
- Tomasi, Luigi. „Emile Durkheim's Contribution to the Sociological Explanation of Suicide“. U: *Durkheim's Suicide: A Century of Research and Debate*, ur. W. S. F. Pickering, Geoffrey Walford. London; New York: Routledge, 2000, 11-22.
- Turecki, Gustavo; Brent, David A. „Suicide and Suicidal Behaviour“. *Lancet* 387 (2017), 1227-1239.
- Über den Selbstmord insbesondere den Schüler-Selbstmord, Diskussionen des Wiener psychoanalytischen Vereins. Wiesbaden: Verlag von J. F. Bergmann, 1910.
- Vapa, Dušan; Radosavkić, Radosav; Lakić, Tanja; Maletin, Miljen; Stojanović, Ivan. „Analysis of Suicides in the Province of Vojvodina, Republic of Serbia, during the 2001 - 2015 Period“. *Acta Clinica Croatica* 60 (2021), 450-456.
- Watzka, Carlos. „Modernisierung und Selbsttötung in Österreich: Einige Daten zur Sozialgeschichte und Thesen zur Sozialtheorie des Suizids“. U: *Virus. Beiträge zur Sozialgeschichte der Medizin*, Band 7, ur. Sonia Horn, Marcel Charour, Carlos Watzka. Beč: Sozialgeschichte der Medizin Verein, 2008, 147-167.
- Zajc, Marko; Smiljanić, Ivan; Remec, Meta. *Samomor med simptomom in metaforo*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2025.
- Žirovčić, Ivo. „Umobolnik ženo- i samoubojica“. *Liječnički vijestnik* 29 (1907), br. 1: 3-8.

Mrežni izvori

- Suicide – Prevention. Pristup ostvaren 12. 9. 2025. <https://www.grafiati.com/en/literature-selections/suicide-prevention/>
- Jeremy Bentham. Pristup ostvaren 13. 9. 2025. <https://ethicsofsuicide.lib.utah.edu/category/author/jeremy-bentham/>
- Suicide prevention. Pristup ostvaren 15. 9. 2025. <https://www.meduniwien.ac.at/web/en/about-us/news/detailsite/2018/news-im-maerz-2018/suicide-prevention-choice-of-words-used-in-reporting-influences-readers-perception-of-and-value-judgement-about-suicide/>
- Gender and suicide. Pristup ostvaren 18. 9. 2025. <https://www.samaritans.org/about-samaritans/research-policy/gender-and-suicide/>

SUMMARY

The Call of Death: Suicide as a Social Problem in Bosnia and Herzegovina in the Late 19th and Early 20th Centuries

Suicide is an act in which an individual takes their own life on their own initiative. Globally, approximately 700,000 people die by suicide every year, a figure that does not include suicide attempts or those experiencing suicidal thoughts (for every completed suicide, there are an estimated 25 attempts). A suicide epidemic was also characteristic of the late 19th century, a period when this social phenomenon was frequently described in European scientific literature and public discourse as a 'disease of our time'. Drawing on unpublished archival sources from the Sarajevo Provincial Government and the Joint Ministry of Finance, as well as the periodicals and scholarly literature of the Austro-Hungarian period, this paper aims to determine the extent to which the rising trend of suicide in European societies was also present in Bosnia and Herzegovina at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. Special attention is paid, as far as the sources allow, to the gender aspects of suicide, the origin of the individuals who killed themselves (rural-urban), their social profile, age, type of occupation, marital status, and health status. Determining the motives for suicide presented certain challenges; therefore, adhering once more to the limitations of the consulted sources, the method of psychological autopsy was employed. As for press reports, it should be noted that during the forty years of the Austro-Hungarian administration, a large number of daily newspapers were published, and it would be impossible to review all the suicide-related information provided by the newspapers of that time. Bearing this in mind, a random sampling method was employed; the resulting database provides a solid foundation for drawing conclusions on the various aspects of suicide as a social phenomenon.

Keywords: suicide; attempted suicide; Émile Durkheim; Bosnia and Herzegovina; Austria-Hungary